

Atıf/ Citation

Heschel, Susannah. "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslam Araştırmalarına Katılımı." Cev. Necmettin Salih Ekiz, Burak Pekcan. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, no. 6 (Yaz 2020): 55-88.

EMPERYALİZMİN YÜKSELİŞİ VE ALMAN-YAHUDİ ORYANTALİSTLERİN İSLAM ARAŞTIRMALARINA KATILIMI *

Susannah HESCHEL

Çevirenler
Necmettin Salih EKİZ

Arş. Gör., Tefsir, İlahiyat Fakültesi, Düzce Üniversitesi,
Res. Asst., *Qur'anic Exegesis, Faculty of Divinity, Duzce University*
<http://www.orcid.org/0000-0003-3123-4371>
<nsekiz21@gmail.com>

Burak PEKCAN

Arş. Gör., Din Eğitimi, İlahiyat Fakültesi, Düzce Üniversitesi,
Res. Asst., *Religious Education, Faculty of Divinity, Duzce University*
<http://www.orcid.org/0000-0001-6395-8855>
<burakpekcan@gmail.com>

Makale Türü: Çeviri Makalesi

Gönderim Tarihi: 03.04.2020, Kabul Tarihi: 30.06.2020

Öz: 19. yüzyılda Alman-Yahudi oryantalistlerin İslam araştırmalarına dahil olmalarıyla, yaklaşık bin yıldır devam eden olumsuz oryantalist İslam söyleminde gözle görülür bir kırılma yaşanmıştır. Abraham Geiger, Gustav Weil, Gottlieb Leitner ve Ignaz Goldizher gibi önde gelen Alman-Yahudi oryantalistler İslam'ı tek tanrıcı, ahlaka dayalı ve düzenli bir hukuk sistemine sahip bir din, Hz. Muhammed'i de sahtekâr, yalancı ya da hasta değil, aksine samimi, dindar ve büyük bir önder olarak görmüşlerdir. Bunu yapmalarının arkasındaki en büyük neden, Batı'da İslam'a uygulanan olumsuz

* Bu makale Heschel, Susannah, "The Rise of Imperialism and the German Jewish Engagement in Islamic Studies," in *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*, ed. Otfried Fraisse (Berlin: de Gruyter, 2019), 61-92. künyeli kitap bölümünün çevirisidir.

Orijinal metinde yer almadığından öz, abstract, anahtar ve kelimeler çevirmen tarafından eklenmiştir.

Bu belge ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kaynak gösterilmesi koşuluyla yayınlanmış makalenin tüm kullanımına (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma, dağıtma vb.) izin veren [Yaratıcı Ortaklıklar Atfı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 \(CC BY-NC-ND 4.0\) lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) altında yayınlanmaktadır:

This document is published under the terms of [Creative Commons Attribution-NonCommercial \(CC BY-NC\) License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/), which permits free use (such as link to the content or permission for its download, distribution, printing, copying, and reproduction in any medium) except change of contents and for commercial use, provided the original work is cited.

söylemin ayısının Yahudiliğe de uygulanmasından rahatsız olmalarıdır. İslam ve Yahudilik arasındaki inanç ve ibadet benzerliklerinden yola çıkarak İslam'ın Yahudilik kökenli olduğunu iddia etmişler ve Yahudilerin altın çağlarını Hristiyanlık değil de İslam hakimiyeti altında yaşadıklarına da vurgu yaparak Yahudiliği Hristiyanlık karşısında yeniden konumlandırmaya çalışmışlardır. Onlara göre aslında Yahudilik'ten türeyerek kurduğu muhteşem medeniyet sayesinde İslam, Yahudiliğin Avrupa'ya büyük bir armağanı olmuştur. Diğer bir ifadeyle Yahudiliği oryantalist söylemden kurtarmak için kolları sıvayan Alman-Yahudi oryantalistler bunu yaparken İslam'ı bir araç olarak kullanmışlardır. Alman-Yahudi oryantalistlerin İslam'la olan benzerliklere vurgusu yalnızca yazılarında yer almamış, ibadet mekanları olan sinagoglarına da yansımıştır. Ayrıca İslam, çoğu reformist Yahudilerden olan bu araştırmacılar tarafından, 'Yahudiliğin olması gereken ideal hali' olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam, Yahudilik, Alman-Yahudi, Orientalism, Emperyalizm,

THE RISE OF IMPERIALISM AND THE GERMAN JEWISH ENGAGEMENT IN ISLAMIC STUDIES

Abstract: With the involvement of German-Jewish orientalists in Islamic studies in the 19th century, there was a noticeable break in the negative orientalist Islamic discourse that has been going on for nearly a thousand years. Leading German-Jewish orientalists such as Abraham Geiger, Gustav Weil, Gottlieb Leitner and Ignaz Goldziher saw Islam as a monotheistic, moral religion and that has an orderly legal system. They also saw Muhammad not as a dishonest, liar or sick, but rather a sincere, devout and great leader. The biggest reason behind doing this is that they were uncomfortable with same negative discourse applied to Islam in the West. Based on the similarities between belief and worship between Islam and Judaism, they claimed that Islam was of Judaic origin and tried to reposition Judaism against Christianity by emphasizing that Jews lived their golden ages under Islam rather than Christianity. According to them, Islam has become a great gift of Judaism to Europe, thanks to the magnificent civilization it derives from Judaism. In other words, the German-Jewish orientalists who rolled up their sleeves to save Judaism from orientalist discourse, used Islam as a tool in doing so. The emphasis of German-Jewish orientalists on similarities with Islam was not only included in their writings but also reflected in the synagogues their place of worship. In addition, Islam was seen by these researches, mostly from reformist Jews, as "the ideal state of Judaism".

Keywords: Islam, Judaism, German-Jewish, Orientalism, Imperialism,

Orta çağ Yahudiliğinin ve İslam'ının büyük araştırmacısı Sholomo Dov Goitein (1900-1985), İngiliz Yahudilerine verdiği bir konferansta "Yahudileri İslam'ın kurtardığını" beyan etmiştir. Peki, bu kurtarma nasıl gerçekleşti? Goitein'e göre, İslam'ın sağladığı hem ekonomik hem de entelektüel imkanlar sayesinde Orta Çağ Yahudi ve İslam kültürleri arasında bir "yapıcı ortak yaşam" meydana gelmiştir.¹ Goietin, İslam'ın "insanın Tanrı'ya karşı şahsı olarak sorumlu olduğu" ve "ahlaka dayalı tek tanrıcı" bir din olduğunu ifade etmiştir.² Ve yine ona göre İslam Yahudilik'ten türemiştir: "Şunu ifade etmek doğru olacaktır: İslam, Yahudiliğin daha geniş boyuttaki Arapça modelinden başka bir şey değildir. (...) İslam'ın bir hukuk dini olarak şekillenmesi de tamamen Yahudiliğin bir yansıması ve uzantısından başka bir şey değildir."³

Goitein'in İslam'a gösterdiği bu belirgin ilgisinin iç dünyasındaki karşılığı şu şekildeydi: O, İslam'ın Hristiyanlık'tan değil de özellikle Yahudilikten nasıl faydalandığına odaklanmıştı; çünkü İslam Yahudilik'ten türemiş bir dindi ve onun temel öğretilerini paylaşıyordu. Bu görüşüyle Goitein, genellikle İslam'ı Yahudiliğin "kız çocuğu" (*daughter religion*) olarak gören ve İslam üzerindeki büyük Yahudilik etkisine vurgu yapmayı adet edinen Yahudi bilginler zümresine katılmıştır. Goitein'in İslam'ı "ahlaka dayalı bir din" olarak görmesi çarpıcıdır. Bu tabir Modern Liberal Yahudiler tarafından Yahudiliği tasvir etmek için kullanılmış ve erken dönem Yahudilerin İslam hakkındaki görüşlerinden kesin bir farklılaşmayı ifade etmektedir. Modern dönemden önce Yahudiler, İslam'a karşı çok daha çelişik duygular besliyorlardı. Bu, İslam'ı hem tek tanrıcı bir din olarak görmelerinden hem de Kabe'yi tavaf etmek gibi putperest ritüellerden kurtulamadığını iddia etmelerinden kaynaklanmaktaydı.⁴ Goitein'in, İslam'ın Yahudilik üzerindeki etkisi (*influence*) hakkında suskun kalması da bir diğer çarpıcı noktadır; O, İslam hukukunun Yahudi hukuku üzerindeki etkisinden bahsetmekte, ancak İslam'ın Yahudilik üzerindeki etkisini, 'esasen Yahudilik'ten kaynaklanan unsurların geri kazanımı olarak görmektedir.⁵

Goitein'in değerlendirmeleri, İslam üzerinde Yahudiliğin tek yönlü etkisine vurgu yapan ve İslam'ın Yahudilik'ten türemesini Yahudiliğin Avrupa medeniyetine büyük bir katkısı olarak kutlayan Avrupa-Yahudi oryantalizminin

¹ İslam hakimiyetindeki Yahudi tarihini ele alan modern Yahudi tarihçiler tarafından kullanılan "Ortak yaşam" (*symbiosis*) kavramı Steven M. Wasserstrom tarafından analiz edilmiştir. Bkz. *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1995).

² Shlomo D. Goitein, "Muhammad's Inspiration by Judaism," *Journal of Jewish Studies* (1958): 144-62, 162'de.

³ Shlomo D. Goitein, Gideon Libson'un alıntısı, "Hidden Worlds and Open Shutters: S.D. Goitein between Judaism and Islam," *The Jewish Past Revisited: Reflections on Modern Jewish Historians*, içinde, ed. David N. Myers ve David B. Ruderman (New Haven, CT: Yale University Press, 1998): 176.

⁴ Bernard Septimus, "Petrus Alfonsi on the Cult at Mecca," *Speculum* 56, no. 3 (1981): 517-33.

⁵ Libson, "Hidden Worlds and Open Shutters," 163-98.

duruk noktasını teşkil eder. İslam'ın Yahudilik üzerindeki etkisi ise Yahudi bilginler tarafından, Yahudilerin dinî hoşgörü, uluslararası ticaret ve entelektüel meşguliyetin olduğu bir atmosfer içinde gelişmelerini sağlayan bir bağlam (*context*) olarak anlaşılmalıdır. İslam'ın, sonradan, Yahudiliğe inanç, hukuk ya da dinî değişimler açısından etki etmiş olabileceği, II. Dünya Savaşı sonrasında kadar Yahudi tarihçiler tarafından neredeyse söz konusu bile edilmemiştir. Goitein, Avrupa oryantalist geleneğinin en önemli figürlerinden olmasının yanı sıra bu geleneğin Avrupa dışına taşınmasının da öncülerindedir. Almanya'da büyümüş, doktorasını meşhur İslam profesörü Joseph Horovitz danışmanlığında Frankfurt Üniversitesi'nde yapmış ve sonrasında 1923'te Filistin'e gitmiştir. Beraberinde, Avrupa'nın filolojik yöntemlerinin yanı sıra İslam ile Yahudilik arasındaki benzerlikleri araştıran asırlık Yahudi-Oryantalist geleneğini de Yishuv'a (İsrail devleti kurulmadan önce Filistin'deki Yahudi yerleşim yeri) getirmiştir. 1928'de Kudüs İbranî Üniversitesi'nde profesör olmuş ve nihayet yaşamının son yıllarında 1957'de Amerika'ya taşınarak Pensilvanya Üniversitesi'nde Arapça profesörlüğü ve 1970'te Princeton'da İleri Düzey Araştırmalara Enstitüsü'nde görev yapmıştır.

1830'lardan 1930'lara kadar görece kısa bir zaman aralığında Avrupa-Yahudi emperyalizmi olağanüstü başarılar elde etmiş ve bu dönemde Yahudiler özgürleşmiş, Almanya birleşmiş ve oryantalist çalışmalar üniversitelerde akademik bir disiplin haline gelmiştir. Bu dönem ayrıca Alman nasyonalizminin, emperyalizmin, kolonyalizmin ve anti-semitizmin de yükselmeye başladığı dönemdir. Almanya'nın politik çıkarları filolojik araştırmaları acaba nasıl etkilemiştir? Avrupa emperyalizmi pratik yollarla İslam araştırmalarını teşvik etmiştir, ancak benim sorum İslamî metinlerle alakalı filolojik argümanlarda emperyalist sâiklerin tespit edip edemeyeceğimizdir. Edward Said 1978 yılında yayımlanan oldukça etkileyici kitabı *Orientalism*'de akademik çalışmalar ile iktidar hegemonyası arasındaki ilişkiye ve Avrupa'da İslam'ın, kültürel olarak değersiz ve yine de Avrupalıları büyüleyen, erotik ve ilkel bir fenomen olarak tasvir edilme yöntemlerine dikkat çekmiştir. Alman Oryantalizmine dair yaptığı son çalışmasında Suzanne Marchand da akademisyenlerin çalışmaları ile Almanya'nın emperyalist emelleri arasındaki bağlantısından söz etmiş ancak Alman oryantalistlerin temel motivasyonu olan Hristiyanlığın kökenine ve dinin doğasına dair teolojik kaygıları da ortaya koymuştur. 19. yüzyıl Yahudi İslam uzmanları farklı bir oryantalizm geliştirmişlerdir. Şüphesiz onların çalışmaları emperyalizmden etkilenmiştir ancak onlar genelde İslam'ı ilkel ya da erotik arzuların kaynağı bir din olarak sunmamışlardır. Aksine onların gözünde İslam, Goitein'in ifadesine göre, hem Yahudiliğin yavrusu idi (*daughter of Judaism*) hem de Yahudilerin gelişmesini sağlayan ortamdı.

Emperyalist, kolonyalist ve oryantalist politikaların Yahudi araştırmacılar üzerindeki etkisine işaret etmekle ben, baştanbaşa Yahudi İslam anlatısını, Avrupalı seyyahların İslam ülkelerine seyahat etmelerine imkân sağladığı gibi

araştırmacılara da akademik materyaller sağlayan emperyalizmin rolünü, Yahudilerin popüler İspanya altın çağı (*golden age of Spain*) anlayışlarını, Morisko mimarîsinin sinagoglarda kullanılmasını ve Yahudilerin İslam'a dair tarihsel anlatılarını ve metinlerinin filolojik analizlerini inceleme konusu yapmış oluyorum. İslam, bu oldukça önemli yüzyılın ilk yarısına Yahudiliğin olması gereken ideal haline tutulan bir ışık olarak başlamıştır. Yüzyılın sonunda ise, birçok Hristiyan araştırmacı Kur'an üzerinde Yahudiliğin değil de Helenistik etkinin olduğunda ısrar etse de Yahudi araştırmacılar hep bir ağızdan İslam'ı Yahudiliğin yavrusu olarak görmüşlerdir. 20. yüzyılın başlarında bazı Yahudi yazınlarda, İslam'ın farklılığını göz ardı eden, Kur'an'ı Yahudi öğretilerin deposu olarak gören ya da Müslümanları, Filistin'de Siyonistler tarafından ıslah edilmiş, atalarından gördükleri üzere antik İsrail geleneklerini uygulayanlar olarak gören acayip bir iç etme eğilimi de görülmeye başlanmıştır. Yine de 20. yüzyılın ilk yıllarında diğer Alman-Yahudi araştırmacılar Kur'an'ı özgün bir yorumlama amili ve Yahudilik fikirlerinin (Hristiyan ve Helenistik fikirlere yaptığı gibi) tashihi olarak görmeye başlamışlardır. Buna rağmen İslam'ın Yahudilik'le bağlantısını koparmamışlardır.

1. Yahudi Oryantalizmi

Abraham Geiger'in çığır açıcı kitabı *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (Muhammed Yahudilik'ten Ne Aldı) ile 1830'lardan itibaren Alman-Yahudi bilginler İslam ve Arapça çalışmalarına akın etmişler; Kur'an'ı Almanca, Fransızca ve İbraniceye tercüme etmişler ve Yahudilik ile İslam arasındaki benzerlikler ve etkiler başta olmak üzere İslam'ın kökeni ve erken dönem gelişimine dair en önemli ve kalıcı akademik çalışmaları ortaya koymuşlardır. O yıllarda, Yahudilerin hoşgörü ve saygıyla muamele gördüğü Müslüman İspanya'nın "Altın Çağı'ndan" ve Orta Çağda Arapça yazılmış şiir ve Yahudi felsefesinin önemli eserlerinden bahseden Yahudiler tarafından akademik çalışmalar ve yayımlara sık rastlanmaktaydı. Hem Avrupa'nın hem de Amerika'nın her tarafında Sinagoglar Morisko⁶ mimarîsiyle inşa edilmekteydi. Bir asırdan kısa bir süre içinde Yahudi oryantalistler Alman Üniversitelerindeki İslam araştırmaları sahasına yön vermeye başladılar. Adolf Hitler iktidara geldikten sonra mevkilerini terk etmeye zorlanan bu bilginler, filolojik yeteneklerini ve Yahudilik-İslam ilişkilerine olan ilgilerini İngiltere ve Amerika'dan Filistin'e ve özellikle de

⁶ Kuzey Afrika'dan Güney İspanya'ya göç eden ve Endülüs'te yaşayan Müslümanlar için kullanılan terim. Aynı zamanda Mağrip (Fas) mimarîsini tabir etmek için de kullanılmaktadır. (Çev.)

1948'de kurulan İsrail Devleti'ne uzanan bir diaspora akademi dünyasına taşımışlardır.⁷

Şayet Goitein'in değerlendirmeleri Yahudilik ve İslam'ın "yapıcı ortak yaşamına" dair Yahudi söylemlerinin doruk noktasını oluşturuyorsa, bunlar aynı zamanda 19. yüzyılın sonlarındaki İslam üzerine Yahudi yazınlarındaki ton değişikliğini de yansıtmaktadır. 19. yüzyılda İslam'a yeknesak bir Yahudi yaklaşımı yoktur fakat bazı anlatılardaki özellikler ağır basmaktadır. Yahudi bilginlerin çoğu modern gelişmelerden ziyade erken dönem İslam'ına odaklanmışlar ve İslamî metinlerin filolojik analizlerine yoğunlaşarak, onları sıklıkla Hz. Muhammed'in, Kur'an'ın, İslam'ın hukuk sisteminin ve ibadetlerinin üzerindeki güçlü Yahudilik etkisini öne sürmeye sevk edecek mukayeseler yapmışlardır. Yahudi bilginler Rabbanî metinlere uyguladıkları tarihî-tenkit metotlarını İslamî metinlere de uygulamışlar ve o yıllarda revaçta olan filolojik metotlara tarihsel hassasiyet kazandırmışlardır.

Modası geçmiş, aldatıcı, ilkel ve hayranlık uyandıran İslam tasviri, Avrupa oryantalizmine yön veren çoğunlukla çelişkili tasvirin bir parçasıydı. Buna karşın, Avrupalı Yahudi oryantalistlerin meydana getirdiği İslam tasviri ise mistisizmden ve apokaliptisizmden azade rasyonel bir din şeklindeydi. Şüphesiz, 19. yüzyıl Yahudi tarihçilerinin Kabala ve Hasidik hareketleri Yahudiliğin "sağlıklı bünyesine" (healthy body) yabancı olarak görmeleri gibi, onların kurguları (tabi ki Aydınlanma geleneğinden etkilenererek), meydana getirmeye çalıştıkları rasyonel ve ahlakî Yahudiliğe uygun olan bir İslam şeklindeydi.⁸ Yahudi bilginlerin 20. yüzyılın başlarında İsrail Friedlaender'in (1876-1920) çalışmalarına kadar, Sûfflik ya da Şiiilik çalışmayı reddetmelerinin esas nedeni budur.⁹ Tam tersi onlar, paylaşılan teolojik geleneklere, hukuk yorumlarındaki paralelliklere ve özellikle de Kitab-ı Mukaddes metinlerinin Yahudi ve İslam yorumlarındaki benzerliklere odaklanmışlardır. İslam, 19. yüzyıl Yahudileri için tıpkı hayalini kurdukları Yahudiliğin olması gerektiği gibi rasyonel bir dindi, bu yüzden de İslam araştırmaları, Yahudiliği oryantalizmin olumsuz söyleminden kurtarmak için (*de-orientalization of Judaism*) bir şablondu; her iki din de rasyonel, tek tanrıcı, antropomorfizmi reddeden ve

⁷ Gil Eyal, *The Disenchantment of the Orient: Expertise in Arab Affairs and the Israeli State* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2006); ve Martin Jay, *Permanent Exiles: Essays on the Intellectual Migration from Germany to America* (New York: Columbia University Press, 1986).

⁸ Yahudiliğin ahlakî bir tektanrıcılık olması için yapılan birçok dua gibi, bkz. David Koigen, "Christian Mystery and Jewish Moral Drama: Man's Role in History," *Commentary* 2 (1946): 175–79, 175'te: "Ahlakın gücü her zaman Yahudilik'te Hristiyanlık'tan daha belirgindir. İbrânî bilincin Helenik Hristiyan gizemine sığınmaya ihtiyacı yoktur çünkü zaten onun muhteşem gizemi kemâle ermiştir, Tek bir tanrı kaostan yeri, göğü ve yaşayan her canlıyı yarattığında kozmik trajedi çözümlenmiştir."

⁹ İsrail Friedlaender, "Shiitic Elements in Jewish Sectarianism," *Jewish Quarterly Review*, New Series, 2, no. 4 (April 1912): 481–516.

ahlakî hukuka dayalı dinler olarak sunulmuştu.¹⁰ İslam'ı bu şekilde Yahudiliğin bir uzantısı olarak görme, Avrupalı Hristiyanlar arasında rastlanılan bir durum değildi. Albert Hourani'nin işaret ettiği üzere, onların çoğu, İslam'ı Avrupa için askerî olmaktan ziyade teolojik bir meydan okuma olarak görme eğilimindediler.¹¹ Kitab-ı Mukaddes çalışmalarına yön veren modern Avrupa'nın Protestan teologları, örneğin, yoğun olarak Yahudiliğin Hristiyanlıktaki içermeleri hakkında yazmışlar, ancak ya çok az konuşmuş ya da hiçbir şey dememişlerdir. Onların ilgi alanları arasında, örneğin, birinci yüzyıl rabbanîleri ile İsa'nın öğretileri arasındaki farklılıkları ortaya koymak, Yahudilerin İsa'yı beklenen mesih olarak neden kabul edemediklerini açıklamak ve bir hukuk dini olan Yahudilik ile bir sevgi ve tanrıya yakınlık dini olan Hristiyanlık arasını ayırmak vardı.¹²

Buna karşılık Alman-Yahudi oryantalistler İslam'ı, Alman dünyasının Liberal Yahudiliği ile aynı çerçevede içinde görmüşlerdir. Her iki din de mistik inkişafların, doktrin ve dogmaların olmadığı ahlaka teşvik eden rasyonel, felsefe ve bilim dini olarak sunulmuşlardır. Liberal Yahudilere göre Yahudilik ahlak diniydi ve Yahudilikte ahlak, Sigmund Freud'un bir zamanlar yazdığı üzere, uzak durma ya da el çekmeden ibaret değildi; bilakis modern Avrupa'nın sözde etiketi olan "içgüdünün bir sınırı, içgüdüsel doyumun bir kısıtlanması" idi.¹³ Gustav Weil, Ignaz Goldziher, Gottlieb Leitner, Josef Horovitz, Arminius Vambéry ve Max Herz gibi Avrupalı Yahudiler İslam ülkelerinde kaldıklarında, onların seyahat raporları çağdaş İslam'ın yüzleştiği politik ve teolojik meydan okumalara odaklanmıştı. Bu Yahudi alimlerin seyahat tasvirlerinde, Gustav Flaubert, Richard Burton, Gerard de Nerval, Louise Colet, Anne Blunt ve diğer birçok aynı dönemde yaşamış Avrupalıların seyahat raporlarında bulunan İslam'ın cinsel referanslarla, despotlukla ya da ilkelikle yaptıkları tasvirlerine rastlanmamaktaydı.

Gerçi her ne kadar Yahudiliği oryantalist söylemden kurtarmak ve rasyonel bir İslam sunmak isteseler de, Alman Yahudileri kendileri için bir "Şarklı kimliği" iddia etmişlerdir. Bu Yahudi Şark arzusu 19. yüzyılda hayalî bir Yahudi-Müslüman ortak yaşamı (*symbiosis*) üzerinden ifade edilmişti ve 20. yüzyılın ilk yıllarında şimdiki değin Batı Avrupa Yahudi yaşamına göre ilkel ve aşağı olarak görülen Hasidiliği de içine alan Doğu Avrupa Yahudiliğinin

¹⁰ Susannah Heschel, "German-Jewish Scholarship on Islam as a Tool of De-Orientalization," *New German Critique* 117 (Fall 2012): 91–117.

¹¹ Albert Hourani, *Islam in European Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).

¹² Burada, Samuel Reimarus'la başlayarak; birinci yüzyıl Filistin dini ve İsa'nın bundaki rolünü araştıran Theodor Keim, Daniel Schenkel, Karl von Hase ve daha diğer İsa'nın hayatı hakkında yazan Protestan yazarlara; ve Albert Ritschl ve Adolf von Harnack tarafından yapılan Liberal Protestanlığın klasik değerlendirmelerine dikkat çekebilirim.

¹³ Sigmund Freud, *Moses and Monotheism*, standard bsk., c. 23 (London: Hogarth, 1939, 1964), 118.

ıslahına kadar genişlemiştir.¹⁴ Edward Said, Müslümanların Batı'ya göre aşağılık ve hafifmeşrep olduğunu vurgulayan modern Avrupa söylemini "Oryantalizm" olarak isimlendirirken İslam'ı araştıran Avrupalı Yahudi alimler, İslam'ın Yahudiliğe benzerliklerine vurgu yapmış ve hatta onun Yahudilik'ten türediğini dile getirmişlerdir.¹⁵ Said'e göre İslam araştırmacıları, İslam'ı Avrupa'nın aşağı "ötekisi" (*other*) olarak tanımlayan bir söylem üretmişler ve bu karşıtlığı Avrupa'nın üstün kimliğini oluşturmak için kullanmışlardır. Oryantalizm, Said'e göre, Avrupa emperyalizminin bir aleti olarak işlev görmüş ancak o, çalışmasını İngiltere ve Fransa ile sınırladığı için Almanların İslam araştırmalarına girişini incelememiştir. Said, Alman-Yahudi oryantalistler tarafından, henüz tamamen özgür bile olmadıkları bir dönemde, geliştirilen İslam araştırmalarının içerdiği daha karmaşık politikaları da anlamamıştır.

İslam üzerine Yahudi oryantalisti Said'in belirlediği oryantalist kalıbına uymasa ve 19. yüzyılın sonlarına kadar Almanya bizzat emperyalist bir güç olamasa da Avrupa emperyalizmi ve Oryantalizminin kültürel ve politik özellikleri yine de Almanya'da gelişen İslam araştırmalarında önemli rol oynamıştır. Alman-Yahudi oryantalistler (sonradan alanın önde gelen uzmanları olmuşlardır), el yazmalarının toplanması, İslam ülkelerine seyahatin mümkün olması ve Kuzey Afrika, Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Doğu'da artış gösteren Almanya'nın politik ve finansal bağlantılarına bir karşılık olarak büyüyen İslam ilgisi gibi vesilelerle gerçekleşen Avrupa emperyalizminin serüvenlerinden istifade etmişlerdir. Avrupa "kültür emperyalizminin", edebiyat, opera, görsel sanat, mimari, ev dekorasyonu, moda ve daha nice alanlarda olduğu gibi akademik çalışmalarda da etkisi aynı ölçüde önemlidir. Şayet bir kadının şapkasındaki deve kuşu tüyü, imparatorluğu Avrupalı kadının gündelik kılık kıyafetine dahil ediyorsa ve Joseph Conrad'ın romanları kendi kendini abartma ile emperyalist işgallerin bayağılığını bir araya getirebiliyorsa, Yahudi İslam anlatısının imparatorluğa ne faydası olacaktır? Bu soruya cevap verebilmek için, İslam'ın yetiştiği Yahudilik yuvasına ve Yahudiliğin sembolü olan Morisko mimarisinin yaygın kullanımına dönmemiz gerekir.

Yahudilerin İslam'a ilgisi hem harici hem de dahili etkenler tarafından güdülenmiştir. 19. yüzyılda Oryantalist çalışmalara dahil olan Hristiyanlar gibi, Yahudi oryantalistler de vahiy ile tarihî-tenkit metodu arasındaki ilişki gibi teolojik problemlerle meşgul olmuşlardır. Hristiyan meslektaşları gibi onlar da kendilerini geleneksel teolojik sınıflandırmaların şekilsel katılımıyla sınırlandırmak istememişler ve bunun yerine dinî problemler üzerine kafa yorulan bir bağlam olan Oryantalist çalışmalara yönelmişlerdir. Örneğin Ignaz Goldziher, Rabbanî metinlere uyguladığı tarihsel analizlerin Macar Yahudi

¹⁴ Paul Mendes-Flohr, *Divided Passions: Jewish Intellectuals and the Experience of Modernity* (Detroit, MI: Wayne State University Press, 1991), 77–132.

¹⁵ Edward W. Said, *Orientalism* (New York: Pantheon, 1978).

toplumunda büyük ses getirdiğini görünce, aynı metotları İslamî metinlere de uygulayabilecek ve hem Avrupalılar hem de Kahire'deki Ezher Üniversitesi tarafından büyük bir alim olarak kabul edilecektir.¹⁶

Hristiyan oryantalistlerin çoğu Sanskritçe ve Farsça araştırmalarına yönelirken, Alman-Yahudi oryantalistler Arapça ve İslam üzerine yoğunlaşmışlardır. Hem Yahudiler hem de Hristiyanlar için, filolojik tarihî-tenkit metotlarını kullanmak teolojik kaygıları bir kenara bırakmak değildi, aksine dinî anlayışlarını derinleştirme çabasıydı; 19. yüzyıl boyunca hem Yahudi hem de Hristiyan Alman oryantalistler, Edward Said'in İngiltere ve Fransa'yla alakalı olarak ana hatlarıyla ortaya koyduğu oryantalist söylem ve birtakım emperyalist politikalarından ziyade, Suzanne Marchand'ın öne sürdüğü üzere, Almanya'da akademik bir alan olarak oryantalist çalışmaların doğmasının temel nedeni olan teolojik kaygılar tarafından motive olmuşlardı.¹⁷ Hem Said hem de Marchand, Avrupa emperyalizminin oryantalistlere sağladığı el yazmaları ve Orta Doğu'dan Avrupa'ya getirilen arkeolojik veriler gibi faydalara dikkatimizi çekmiştir. Dahası, oryantalistler Avrupa'nın Doğu'ya dair artan popüler hayranlığına iştirak etmişler, hatta, Marchand'ın açıkladığı üzere, Farsça ve Sanskritçe yarım yüzyıl boyunca Almanların ilgisini çekmiştir. Şunun şurasında son yıllarda çağdaş İslam'a dikkatler çevrilmiş ve ordu, siyaset ve iş seyahatleri için gerekli olan dillerin öğretilmesi için önce Hamburg'da sonra Berlin'de enstitüler kurulması için Alman hükümetinin müdahalesi gerekmiştir. Almanya'nın bu girişimleri, örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'na silah satışları, Bağdat Demiryolu yatırımı ve Filistin'de yol, hastane ve fabrika inşalarını da kapsamaktadır.¹⁸ Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'ın 1884-85'te topladığı konferans, özellikle Afrika'da, Almanya'nın kolonyal bir güç haline gelmesinin başlangıcı olarak kabul edilse de Almanya uzunca bir süre yine de hem Avrupa'yı hem de sömürgeleştirilen bölgelerin aydınlarını etkileyen çalışmaların merkezi vazifesi görmüştür.¹⁹

2. Abraham Geiger ve Yahudi İslam Oryantalizminin Kökenleri

Modern Yahudi İslam oryantalizminin başlangıcı aynı zamanda İslamî metinleri tarihsel filolojik metotlarla okumanın da başlangıcıdır. Abraham

¹⁶ Josef Van Ess, "Goldziher as a Contemporary of Islamic Reform," *Goldziher Memorial Conference* içinde, ed. Eva Apor ve Istvan Ormos (Budapest: Hungarian Academy of Sciences, 2005): 37–50.

¹⁷ Suzanne Marchand, *German Orientalism in an Age of Empire* (New York: Cambridge University Press, (2009).

¹⁸ Bu yatırımlara dair kısa bir değerlendirme için bkz. Nina Berman, *German Literature on the Middle East: Discourses and Practices, 1000–1989* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2013), 144–52.

¹⁹ Kris Manjapra, *Age of Entanglement: German and Indian Intellectuals across Empire* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014).

Geiger (1810-74) 23 yaşında Kur'an üzerine yazdığı, Kur'an'ı Rabbanî metinler bağlamında ele alarak İslam'ın kökenini anlamaya dair tamamen yeni bir yol meydana getirdiği, Avrupa'nın her tarafında takdirle karşılanan "çığır açıcı" kitabıyla, 1833'te akademi sahnesine çıkmıştır. Geiger kitabını yazana kadar oryantalistler Kur'an ile Rabbanî literatür arasındaki, özellikle de Tevrat'ın Midraş tefsirlerindeki, paralelliklerin farkında değildiler ve Muhammed'in Kitab-ı Mukaddes kıssalarını aktarmasına, kendisine Arabistan'da uydurma ve çarpıtılmış rivayetler nakleden Hristiyan heretiklerin etki ettiğini zannediyorlardı. Geiger'ın kitabı hocası Profesör Gustav Freytag'ın düzenlediği "Muhammed Yahudilik'ten Ne Aldı" başlıklı yarışmada Bonn Üniversitesi'nde ödüle layık görülmüştür.

Taslağını Geiger'ın çizdiği İslam ile Yahudilik mukayesesi, Yahudi İslam oryantalistleri arasında iki din arasındaki benzerlikleri araştırma geleneği başlatmıştır; bu geleneğe Isaac Gastfreund *Mohammed nach Talmud und Midrasch* (1875); Hartwig Hirschfeld *Jüdische Elemente im Koran* (1878); Israel Schapiro, *Die haggadischen Elemente im erzählenden Teil des Korans* (1907); Heinrich Speyer, *Die Biblischen Erzählungen im Qoran* (1931); Abraham Katsh, *Judaism and Islam* adlı eserleriyle ve daha diğerleri de dahil olmuştur. Aşağıda göstereceğim üzere, bu Yahudi oryantalist zümresi zaman zaman değişse de muhtelif çalışmalar, 'Yahudiliğin İslam'ın deposu olduğuna dair' temel anlatıyı sürdürmüşlerdir. Bu anlatı, Goitein örneğinde görüldüğü üzere, Avrupa dışına, İsrail ve Amerika diasporasına taşınmıştır.

Yahudi İslam oryantalizmi Geiger'ın, Bonn Üniversitesi'nde küçük bir grup arkadaşıyla Arapça çalışırken çok kısa sürede yazdığı sıra dışı çalışmasıyla başlar. Grupta iki tane yakın arkadaşı vardı; Kur'an'ı 1840'ta Almanca'ya tercüme eden Ludwig Ullmann ve Paris'te College de France'de profesör ve Arapça Yahudi felsefesinin önde gelen uzmanlarından olan Salomon Munk.

Alman-Yahudi oryantalistleri İslam araştırmalarında öne çıkaran nokta, alana kazandırdıkları klasik Yahudi metinler üzerinde olağanüstü derecede çalışmalarıydı. Her biri dindar Yahudi ailelerden üniversite okumaya gelmişler ve çocukluklarında geleneksel Rabbanî literatür ve ezber gerektiren Orta Çağ tefsirleri eğitimi almışlardı. Geiger, Kur'an hakkındaki kitabını yazarken, örneğin, bırakın Kur'an'ı, Rabbanî metinlerin bile kritik edisyonları yoktu ve sözlükler ya da konkordansalar da yoktu. O, Arapça ve Kur'an üzerine Bonn Üniversite'sindeki ilk iki senesinde uzmanlaştı ve önceden eğitimini aldığı Yahudi literatürü bilgisinden faydalanmıştı.

Kur'an ayetleri ile Midraş ve Mişna metinleri arasındaki paralelliklere (örneğin Maide 5:35 ile Mişna Sanhedrin 4:5 arasındaki benzerlik) vurgu yapmakla Geiger Hz. Muhammed'in, İslam'a uyarladığından daha fazla Yahudi hukuku hakkında bilgi sahibi olduğunu ve onun yeni bir hukuk sistemi vazetme niyetinde olmadığını aksine yeni ve arındırılmış dinî görüşleri (ki bu

Yahudiliktir) yayma niyetinde olduğunu iddia etmiştir (Geiger aynı şeyi Hz. İsa hakkında da iddia etmiştir). Bir Arap olarak Muhammed, Arapların yerleşik putperest adetlerden çok fazla ayrılmak istememiş, bu yüzden, Geiger'ın iddiasına göre, çoğu Yahudilikten türemiş yeni adetlerle tanımını sınırlamıştır. Kitap boyunca Hz. Muhammed o dönemde yaygın olanın aksine çok daha sempatik bir dille tasvir edilmiştir. Orta çağ Yahudi filozofu Musa b. Meymûn'un onu adlandırdığı gibi sahtekâr, aldatıcı ve kesinlikle “deli” değildi; bilakis o, zeka ürünü politik yeteneği ve yeni bir din değil de monoteizmi yayma arzusuyla tutuşan kendi sosyal bağlamının bir ürünüydü.²⁰ Geiger'ın geliştirdiği anlatı, sadece Hz. Muhammed'in kendi liderlik konumunu pekiştirmek için Kur'an'ı yazarken kullandığı yollarla değil, aynı zamanda kendi öğretilerini putperest Araplarla paylaşmaktan mutlu olan Arabistan rabbanîlerinden öğrendiği Yahudilik bilgilerini nasıl aktardığıyla da alakalıydı. Geiger'ın iddiasına göre Hz. Muhammed Kur'an'da kendisinin prototipi olarak toplumunun lideri olan, monoteist bir din kurmuş, samimiyet timsali, halk vaizi olarak ithidâlara vesile olmuş bir İbrahim imajı inşa etmiştir.²¹ Yahudi inanç ve adetlerinin putperest Arabistan'a yayılmış olması, Yahudiliğin dünya dinleri üzerindeki yaygın etkisinin bir örneğiydi. Geiger'a göre Kitab-ı Mukaddes'in ehemmiyeti, Yahudiler tarafından Tanrı'dan alınmış olmasından değil Yahudilerin dünyaya yaydıkları bir din olmasından kaynaklanıyordu.

Geiger'ın Kur'an ve Kur'an'ın Rabbanî metinlerle benzerliğine dair çalışması, İslamî metinlere ağırlıklı olarak dilbilimsel ve filolojik açılardan yaklaşılan bir tarihsel metot ortaya çıkarmış ve Kitab-ı Mukaddes kıssalarının Rabbanî versiyonları ile Kur'an kıssalarını mukayese eden küçük bir Yahudi oryantalist yazını endüstrisi başlatmıştır. Geiger'ın İslam'la alakalı tek akademik çalışması buydu, fakat otuz yıl sonra aynı metotları, Yahudilik'ten türemiş olarak sunduğu Hristiyanlığa da uygulamıştır. Bununla beraber arada bir fark vardı; Hristiyanlık monoteizmi muhafaza edemeyip aksine bir teslis inancı geliştirdiği halde İslam, Geiger ve sonrasında Alman-Yahudi oryantalistlerin paylaştığı bir argüman olarak, Yahudi tek tanrıcılığını muhafaza etmişti. Dahası, İslam, tıpkı Yahudilik gibi, sert bir şekilde antropomorfizm de dahil putperestlik yaşağını sürdürmüş ve Yahudi hukuku gibi, ahlaka dayalı ancak sütle et yemeği mubah saymak gibi belli açılardan Yahudi hukukundan daha liberal bir dinî hukuka bağlı kalmıştır.

²⁰ Bkz. Moses Maimonides, “Epistle to Yemen,” *A Maimonides Reader* içinde, ed. Isador Twersky (New York: Behrman House, 1972): 437–62, 441'de.

²¹ Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen? Eine von der Königl. Preussischen Rheinuniversität gekrönte Preisschrift* (Bonn, 1833; tekrar basım, (Osnabrück: Biblio Verlag, 1971), 98–99.

Geiger'ın Yahudi hukukuna yaklaşımı, Tübingen Okulu'nun²² filolojik metotlarına dair yaptığı çalışmalarıyla şekillenmişti. Ferdinand Christian Baur'un 1830'larda başlayan yazıları ile ortaya çıkan Tübingen Okulu, Yahudi Hristiyanlar (*Jewish Christians*) ile Yahudi olmayan Hristiyanların (*Gentile Christians*) Yeni Ahit metinlerine yansıyan çelişkili eğilimlerinin arasını ayırt etmiştir. Bu metotlar Geiger tarafından, Mişna ve Midraş kaynakları, Süryanice, Yunanca ve Aramiceyi de kapsayacak şekilde antik Yahudi metinlerine uygulanmıştır. 1857'de yayımladığı *Urschrift und Übersetzungen der Bibel* adlı baş yapıtında Geiger, Rabbanî literatür ve Kitab-ı Mukaddes tercümelerinin lengüistik ayrıntılarında ifadesini bulan çelişkili kültürel, politik ve dinî eğilimleri Liberal Ferisilerle Muhafazakâr Sadûkiler arasındaki çatışmaların birer yansıması olarak tanımlamıştır. Geiger'ın metotları, peşinden Goldziher tarafından önce İbranice mitolojilere dair çalışmasında sonra da Kur'an, Hadis ve Şeriat'a dair etkileyici birçok çalışması başta olmak üzere Yahudi tarihi üzerine yaptığı çalışmalarında da uygulanmıştır.²³

Bununla birlikte Geiger, 1863'te Yahudilik tarihi hakkında verdiği bir konferansta Hz. Muhammed'e bakışını değiştirmiş, aşağıdaki göreceğimiz üzere Gustav Weil'in, Hz. Muhammed'in politik zekasını karakterize etmesine yaklaşmıştır. Geiger, Hz. Muhammed'in Yahudilikten ayıklama yapmasının onun politik fetih ve ikna hedefleri tarafından güdülendiğini yazmıştır. Buna göre İslam zafere ulaşmıştır, çünkü Araplara ve imparatorluğunu sağlamlaştırdığı bölgeye çok iyi uyum sağlamıştır. İslam ideal bir geçmiş olmadığı için âna odaklanmıştır. Onun temel öğretileri Yahudilik'ten alınmış, sadeliğini muhafaza etmiş ve kutsallığın, saflığın ve ahlakın derin anlayışlarıyla karmaşıklaşmamıştır. İnsan doğasına ve tanrıya dair karmaşık bir anlayışa sahip olmamakla İslam, sade insanlara sade bir mesaj getirmiştir.

Geiger'ın 1860'lardaki yazılarındaki tonu o dönemde Yahudi İslam oryantalizmindeki kapsamlı değişimi yansıtmaktadır. Yahudilik artık yalnızca İslam'ın kendisinden doğduğu bir kaynak değil, aynı zamanda çok daha agresif bir tonla, İslam'da mevcut olan her iyi şeyin de müsebbibi:

²² Ferdinand Christian Baur ve David F. Strauss'un öncülüğünü yaptığı bu okula göre tüm kutsal kitaplar insan ürünüdür ve buna göre yorumlanması gerekir. Bu ön kabulde yola çıkan okulun Protestan mensupları İncil'e tarihi-tenkit metotlarını uygulamışlardır. Tübingen Okulu'nun metotlarını yakından takip eden Geiger da bu metotların aynısı önce Yahudi kutsal metinlerine sonra da İslam'a uygulamıştır. Okul hakkında daha detaylı bilgiler ve Geiger'la ilişkisine dair yazarın diğer bir çalışmasına bkz. Susannah Heschel, *Abraham Geiger and the Jewish Jesus*, (Chicago&London: Chicago University Press, 1998), ss. 107-126. (Çev.)

²³ Goldziher'in çoğunlukla Almanca fakat ayrıca Hollandaca da yaptığı çalışmalarını bir araya getiren bir yayın bulunmamaktadır. Bazı makaleleri *Muslim Studies* adlı derlemede mevcuttur. trc. Samuel M. Stern ve Christa R. Barber, ed. Samuel M. Stern, 2 Cilt. (New Brunswick, NJ: Aldine Transaction, 2006); and Ignaz Goldziher, *Vorlesungen über den Islam* (Heidelberg: C. Winter, 1963).

“İslam’daki iyi olan ne varsa, ne derece sağlam bir fikir olarak görünürse görünsün, Yahudilik’ten alınmıştır. (...) Yahudilik İslam’daki meyve veren ve dünyayı fetheden yegâne düşüncedir.”²⁴ Bu sonraki iddialar, birkaç yıl öncesinde Heinrich Graetz tarafından yayımlanan Yahudi tarihinin çok ciltli popüler anlatısına nelerin girdiğinin yansımasıdır: “Kur’an’ın içerdiği en iyi şeyler Tevrat ve Talmud’dan alıntıdır.”²⁵ Graetz, “Allah’tan başka ilah yoktur” iddiasının Yahudilik’ten alındığını fakat Muhammed’in sonraki eklentisi “ve Hz. Muhammed onun elçisidir” ifadesi ise düpedüz onun kibrinin bir yansıması olduğunu yazmıştır.²⁶ Yine ona göre İslam Yahudiliğin “oğlu” (son) değildir fakat “onun göğüslerinde” büyümüştür. İslam Yahudilik tarafından, politik temelleri olan yeni bir din formatında dünyaya getirilmiştir(...) ve Yahudilik tarihinin gelişmesinde ve şekillenmesine etki etmede muazzam çaba sarf etmiştir.²⁷ Buna rağmen İslam aynı zamanda Yahudiliğin “ikinci düşmanıydı.”²⁸ Geiger’ın, İslam’ın Yahudilik’ten türediği iddiası aynı şekilde sonraki Yahudi İslam oryantalistleri tarafından devam ettirilerek İslam’ın en yaygın Yahudi anlatısı olmuş ve İslamî metinleri Yahudilik deposuna ve onun öğretilerinin arşivine çevirmiştir.

3. Gustav Weil: Seyyah ve Âlim

Geiger’ın çağdaşı ve arkadaşı olan Gustav Weil (1808-1889), aynı şekilde Geiger gibi o da sıkı bir geleneksel İbranice metinler eğitimi aldı. Salzburg/Baden’da saygın bir ailede doğdu, 1820’de 12 yaşında Metz Rabbi’si amcasıyla yaşamaya ve Metz Yeshiva’sında²⁹ eğitim almaya gönderildi. 1828’de Heidelberg Üniversitesi’ne başlayan Weil burada Arapça öğrendi ve İslam’a ilgi duymaya başladı. 1830’da zamanın en önemli Arapça uzmanı olan Silvestre de Sacy’den ders almak için Paris’e döndü. Kısa süre sonra Weil, Fransız birlikleriyle Cezayir’e ve 1830’larda Arapça öğrenmek ve Fransızca öğretmek için birkaç yıl kaldığı Kahire’ye gitti. Velut bir alim olan Weil, 1836’da Almanya’ya dönüp Tübingen Üniversitesi’nden doktorasını aldı. Sonrasında Heidelberg Üniversitesi’ne döndü ancak profesörlük şartı olarak vaftiz edilmeyi kabul etmedi. Bunun yerine, Baden-Württemberg Eğitim Bakanlığı’nın

²⁴ Abraham Geiger, *Das Judentum und seine Geschichte. In zwölf Vorlesungen. Nebst einem Anhang: Ein Blick auf die neuesten Bearbeitungen des Lebens Jesu* (Breslau: Schlettersche Buchhandlung, 1864), 156.

²⁵ Abraham Geiger, *Das Judentum und seine Geschichte. In zwölf Vorlesungen. Nebst einem Anhang: Ein Blick auf die neuesten Bearbeitungen des Lebens Jesu* (Breslau: Schlettersche Buchhandlung, 1864), 156.

²⁶ Heinrich Graetz, *Geschichte der Juden*, 101.

²⁷ Heinrich Graetz, *Geschichte der Juden*, 101.

²⁸ Heinrich Graetz, *Geschichte der Juden*, 118.

²⁹ Geleneksel Yahudilik eğitimi verilen okullara verilen isim. (Çev.)

sayesinde nihayet 1861'de 53 yaşında profesörlüğünü elde edene kadar 20 yıl kütüphane asistanı olarak çalıştı.³⁰

Weil hem Fransız birlikleriyle yaptığı seyahatte hem de Almanya'da araştırmalarında kullandığı el yazmaları temininde Avrupa emperyalizminden açıkça faydalanmıştır. Weil, 1843'te yayımladığı, İbn Hişam tarafından muhafaza edilen İbn İshak'ın *sîret'i* gibi İslamî kaynakları esas alarak, Avrupa'da yazılan ilk Hz. Muhammed biyografisi de dahil olmak üzere birçok çalışmasında Gotha'daki dükalılık kütüphanesinin sağladığı el yazmalarından muazzam istifade etmiştir. Ayrıca o, Arap şiiri hakkında bir kitap (1837), beş ciltlik halifeler tarihi (1846-1851) ve Yalkut Şimoni Midraş'ında ve tefsirinde yorumlandığı üzere Kitab-ı Mukaddes efsanelerini incelediği bir çalışma da (1845) yayımlamıştır. Bununla birlikte en önemli çalışması 1844'te yayımlanan Kur'an surelerinin kronolojisine dair yaptığı çalışmadır.

Weil'in İslam uzmanlığı derindi ve kendi zamanında geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmuştu; Benjamin Disraeli ve Washington Irving gibi meşhur yazarlar kendisinden bahsetmiş ve Kur'an kronolojisi çalışmasını, Weil'in öncü çalışmasını esas alarak yapan Theodor Nöldeke başta olmak üzere sonraki nesil oryantalistleri etkilemiştir. Weil'in, önde gelen Kitab-ı Mukaddes alimlerinden Göttingen Üniversitesi profesörü Heinrich Ewald'ın mülkündeki ve Gotha'daki dükalılık kütüphanesindeki İslamî el yazması kaynaklara dayanarak hazırladığı Hz. Peygamber biyografisi muhtemelen, bir Avrupalı tarafından yapılan ilk çalışmaydı. İlim hayatı boyunca o Yahudi kaynaklara büyük önem vermiş, Yahudi ve İslamî efsaneleri (*legends*)³¹ mukayese etmiş, örneğin, Yahudilik tonuna sahip İslamî kaynakları Hz. Muhammed'in biyografisi için kullanmıştır. Geiger gibi Weil de İslam'ı, Yahudilik'ten derinlemesine etkilenmiş olarak sunmuş ve her ikisini de büyük tek tanrıcı dinler olarak görmüştür.³²

Hem Geiger hem de Weil İslam'ı, bir dinî reform hareketi ve aynı zamanda Geiger'ın Ferisî Yahudiliğin özü olarak tanımladığı Yahudiliğin liberalleştirilmiş hali olarak görmüştür. Geiger'a göre Hz. Muhammed kendi dinî mesajına gerçekten ikna olmuş samimi coşkulu bir dindar, Kur'an'da kendi prototipi olarak bir İbrahim inşa eden, mühtediler kazanmış bir halk vaizi, samimiyet timsali, tek tanrıcı bir din kuran biriydi.³³ Geiger'a göre İslam, Yahudilik'ten doğup Yahudiliğin öğretilerini putperest Araplara yayan Yahudiliğin "çocuğuydu." Weil, Hz. Muhammed'e bakışında, pozitif olsa da onun siyasi motivasyon ve başarılarına büyük önem vermiş ve İslam'ı hem Yahudiliğin

³⁰ University of Heidelberg arşivleri, PA 2423: Personalakten Gustav Weil.

³¹ Yazarın bu ifadesinden kastı Kur'an kıssaları olsa gerektir. Çünkü mukayeseler genelde Kur'an kıssaları üzerinden yapılmıştır. (Çev.)

³² Geiger'ın aksine Weil, bu iki dinin hukuk sistemlerini ya da Kur'an ayetleri ile Talmud arasındaki benzerlikleri inceleme konusu yapmamıştır.

³³ Geiger, *Was hat Mohammed?*, 98–99.

hem de Hristiyanlığın arındırılmış hali olarak görmüştür: “Muhammed’in beyanına göre İsa’nın bile lağvetmeye etmeye davet ettiği bir sürü ibadet ve ayin kurallarının olmadığı bir Yahudilik ya da teslis, çarınh ve buna bağlı kurtuluş inancının olmadığı bir Hristiyanlık.”³⁴ Weil zamanını din tasvirini takip ederek bir İslam inşa etmiştir: Hukuksuz Yahudilik, dogmasız Hristiyanlık; İslam bir dinî aydınlanmadı. Aynı zamanda “Musa’nın İsrailoğullarının olduğu gibi, Muhammed de Müslümanların peygamberi olabilirdi ancak onların (muhtemelen hem Müslümanlar hem de Yahudiler) İsa’yı tüm insanlığa ve zamanlara gönderilmiş peygamberlerin en büyüğü olarak kabul etmeleri gerekir” ifadeleri de Weil’e aittir.³⁵ Weil’in Hz. İsa’ya dair bu övgüsü Hristiyanlığı bizzat onayladığı anlamına gelmiyordu; nitekim Weil, Heidelberg Üniversitesi’ne profesör olarak atanmasını hızlandıracağı halde vaftiz edilmeyi reddetmiştir.

Weil’in aksine, Alman rabbileri arasındaki Liberal Yahudilik hareketinin öncüsü olan Geiger, Yahudiliği saf, hakiki monoteist din olarak görmüş, ne Hz. İsa’yı en büyük peygamber olarak övmekle ne de İslam’ı Yahudilik’ten üstün saymakla ilgilenmemiştir; onun amacı daha çok, Ferîsîler tarafından temsil edildiğine inandığı liberal ve ilerlemeci programı yenilemekti. Yine de Geiger ve Weil’in, peygamber ya da rabbanî olsun, ahlaklı, ilham veren, rasyonel ve liberal ideal bir dinî lider tasvirini paylaştıkları aşikardır. Hem Weil hem de Geiger’ın Ferîsîleri, Protestanlığın İsa’sına ya da Gotthol Ephraim Lessing’in *Nathan the Wise*³⁶ adlı oyunundaki Nathan figürüne son derece benzerdi. Geiger ve Weil’e göre Hz. Muhammed ve Ferîsîler, Geiger ve Weil’in kendi zamanlarında geliştirmeyi ümit ettikleri çağdaş dinî ve politik liberal reform hareketlerinin öncüleriydiler.

4. Gottlieb Leitner ve Ignaz Goldziher: Avrupalı Seyyah-Oryantalistler

Sonraki oryantalistler de seyahat ve oryantalizmi bir araya getirerek emperyalizmin sağladığı fırsatlardan yararlandılar. İstanbul, Heidelberg ve Londra’da eğitim alan Macar Yahudisi Gottlieb Leitner (1840-99), 1861 yılında Britanya Kuvvetleri’yle birlikte Lahor ve Hindistan’a gitti, burada Urduca eğitimi verdi ve Dardik³⁷ dillerine dair bilimsel çalışmaları yanında Urduca İslam Tarihi kitapları yayınladı. Pencap Üniversitesi’nin kurulmasına yardımcı oldu ve

³⁴ Gustav Weil, *The Bible, the Koran and the Talmud* (London: Longman, Brown, Green, and Longmans, 1846), ix.

³⁵ Gustav Weil, *Historisch-kritische Einleitung in den Qoran* (Bielefeld: Velhagen & Klasing, 1844), 121.

³⁶ Aydınlanma döneminin en önemli Yahudi filozof, yazar ve dramaturü olan Lessing (1729-1781), bu meşhur oyununda ‘üç yüzük’ meselini kullanarak dinler arasında bir hakikat-bâtıllık hiyerarşisi olmadığını ve asıl meselenin herkesin kendi dinini erdemli bir şekilde yaşaması olduğu öne sürmüştür. Hikâye, üç dinin bir arada barış içinde yaşayabileceği tezini ispat etmeyi hedefler. Bkz. İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), s. 258, (Çev.)

³⁷ Doğu Afganistan ve Kuzey Pakistan’da da konuşulan Hindistan’ın resmi dillerinden biri. (Çev.)

Britanyalıların aksine, üniversitede eğitim dilinin İngilizce değil de Urduca olması gerektiğini savundu.³⁸ Leitner'in hemşerisi, zamanının en önemli İslam uzmanı olarak görülen Macar vatandaşı Ignaz Goldziher (1850-1921), Macaristan'da büyüdü ve doktorasını Leipzig Üniversitesinde Heinrich Leberecht Fleischer'den (1801-1888) aldı. Daha sonra 1870'lerde Orta Doğu'ya seyahat etti, Beyrut, Şam, Filistin ve Kahire'yi ziyaret etti, sıcak bir şekilde karşılandığı el-Ezher Üniversitesi'nde eğitim için birkaç ay kaldı. Goldziher, Şam'da bir camide Cuma namazına katıldıktan sonra, "bir Müslüman olduğuma bizzat içten ikna oldum" diye yazdı. Kahire'de bir camide, "Binlerce dindarın arasında, alnımı cami zeminine sürdüm. O yüce Cuma haricinde hayatımda asla daha dindar, tam anlamıyla dindar olmamıştım."³⁹ Bu tür yorumlar bir kiliseyi ziyaret eden Yahudi oryantalistlerden nadiren duyulur. Hıristiyanlığın aksine Yahudiliğin İslam'la olan ittifakı sömürgeci ortamlarda alışılmamış olamayan bir nirengi temsil eder. Örneğin, Avril Powell, Arapça bilen ve İslam uzmanı olan William Muir'in Hindistan'da, Hristiyanlığı kabul etmeme nedeni olarak Hıristiyanlığın Eski Ahit'e ve Yahudilere sözde haksız davranışlarından bahseden Müslümanlarla karşılaştığına işaret etmiştir.⁴⁰ Yahudilik ve İslam'ı kapsayan tartışmalarda Hıristiyanlık, diğer dinlere hoşgörüsüz olmasının yanı sıra, aklın aykırı olarak dogmaya, doğaüstü olaylara ve mucizelere dayanan bir din olarak teolojik açıdan marjinalleştirildi.

Goldziher'in akademik üretkenliği olağanüstüydü. Yahudi İslam anlatısının bazı yönlerinden ayrılırken, bazılarını da yeniden şekillendirdi. Leipzig'de Fleischer'dan doktorasını aldıktan sonra, Berlin'de birkaç ay geçirdi ve burada Tübingen Okulu'nun tarihselci yöntemlerini anlama konusunda etkilendiğini kabul ettiği Geiger'la tanıştı. Geiger Tübingen Okulu'nun bu yöntemlerini rabbanî Yahudilik ve İkinci Mabet dönemi çalışmalarına uygulamıştır. Goldziher bu yöntemleri, Hadis ve Kur'an'ı bir araya getirmek ve analiz etmek için kullandı. O, Hz. Muhammed'in Mekke'de dinî ruh haline yoğunlaşırken, büyük bir Yahudi toplumunun yaşadığı Medine'de ise kurallar ve kurumlar oluşturduğunu ileri sürmüştür. Mekke döneminde vahiy vizyonerdi ve Hz. Muhammed bir peygamberdi; Medine döneminde ise vahiy tekdüzeydi ve Hz. Muhammed kendisini Hz. İbrahim'in çizgisinde olarak sunmuştu. Hadislere dikkatini veren Goldziher, isnatların, aktarım zincirlerinin güvenilir tarihsel veri kaynağı olmadığını kabul etti, "Dakik araştırma yakında, belli başlı meselelerde

³⁸ Ayesha Jalal, *The Pity of Partition: Manto's Life, Times, and Work Across the India-Pakistan Divide* (Princeton: Princeton University Press, 2013); Robert Ivermee, "Shari' at and Muslim Community in Colonial Punjab, 1865-1885," *Modern Asian Studies* 48, no.4 (October 2013): 1068-95; ve Tim Allender, "Bad Language in the Raj: The 'Frightful Encumbrance' of Gottlieb Leitner, 1865-1888," *Pedagogica Historica* 43, no.3 (June 2007): 383-403.

³⁹ Martin Kramer, Introduction to *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis* (Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999), 15.

⁴⁰ Avril Powell, *Scottish Orientalists and Indi: The Muir Brothers, Religion, Education and Empire* (Woodbridge, UK: Boydell, 2010)

karşıt tezlerden biri ya da diğeri lehine kayıtları gasp eden sonraki dönem eğilim ve isteklerinin varlığını ortaya koyacaktır.”⁴¹ Başka bir ifadeyle, isnadlar daha sonraki öğretileri geçmişe yansıtarak meşrulaştırmak için kullanıldı. Goldziher’e göre, hadislerin erken döneme tarihlendirilmesinin kanıtlanamayışı İslam’ın ilerlemeci gelişiminin Mekke ve Medine dönemlerinin ötesinde olduğunun bir göstergesidir.

Ona göre mesele Kur’an üzerindeki Yahudilik ya da Hristiyanlık etkisi değildi fakat tam tersi Hz. Muhammed’in Yahudilik ve Hristiyanlık öğretilerini nasıl dönüştürdüğüydü. Yine de Goldziher, diğer Yahudi tarihçiler gibi, İslam’ın Arabistan’da gerçekleştirdiği dönüşümün ahlaki davranışla ilgili olduğunu öne sürmüştür:

Hz. Muhammed’i kendi halkının peygamberi yapan onun eşsiz dehası olmadığından, onun bütün öğretilerinin Yahudilik ve Hristiyanlıktan alındığından kültür tarihi açısından çok az bahsedilir. Bu öğretilerin özgünlüğü, Hz. Muhammed’in enerjisi tarafından, ilk defa Arap yaşam tarzına rağmen vazedilmesinde yatmaktadır. Eğer Hristiyanlığın nüfuz ettiği bazı Arap muhitini nasıl yüzeysel olarak etkilediğini ve Arabistan’ın bazı bölgelerinde destek görmesine rağmen Arap halkının temel yapısına nasıl yabancı olduğunu dikkate alırsak, Arapların Hristiyanlığın aşıladığı fikirlere karşı çıkışlarına razı olmalıyız. Hristiyanlık asla kendini Araplara empoze etmedi ve onların da bu öğretilere karşı yalın kılıç savaşacak halleri yoktu. Kendilerine taban tabana zıt bir bakış açısının reddedilmesi, ifadesini sadece Arapların Hz. Muhammed’in öğretilerine karşı mücadelesinde buldu. Arapların ahlaki görüşleri ile Peygamberin ahlaki öğretileri arasındaki uçurum derin ve anlaşılmazdır.⁴²

Goldziher’in İslam’ında, Yahudiliği Avrupalı Hristiyan okuyuculara sunmak için bir şablon görüyoruz. İslam’ın hadisine benzer olarak Yahudiliğin Aggadah’i⁴³ vardır; şeriata benzer olarak da Yahudilikte Halakha⁴⁴ vardır. Her ikisi de antropomorfizmi reddeden, tek tanrıcı ve ahlaki davranışlara vurgu yapan dinlerdir. Goldziher’in nazarında, İslam’ın modern Yahudilikteki işlevi, Yahudiliğin ne olması gerektiğinin tasarlanmış tasviri olarak zirveye ulaşmıştır. Goldziher şöyle yazmıştır, “Benim amacım Yahudiliği İslam gibi rasyonel bir seviyeye yükseltmektir.”⁴⁵ Yahudiliğin İslam’la bir araya getirilmesiyle, Hristiyanlık, doğaüstü olaylara, mucizelere ve aklın hilafına dogmaya dayanan

⁴¹ Ignaz Goldziher, “The Principles of Law in Islam,” *Muslim Studies* içinde, 2:302. Goldziher’in çağdaşı D.S. Margoliouth’un Henri Lammens ve Joseph Schacht gibi bu argümanı daha da ileri götürdüğü not edilmelidir.

⁴² Goldziher, *Muslim Studies*, 21.

⁴³ Talmud’un konu itibarıyla tarihî, ahlakî, tasavvufî, felsefî ve kelamî anlatımları, anekdotları, kıssaları, fablları ve menkıbeleri ihtiva eden kısmı. (Çev.)

⁴⁴ Talmud’un dinî hükümleri ihtiva eden kısmı. (Çev.)

⁴⁵ Goldziher, *Tagebuch*, 59, nakleden John Efron, *German Jewry and the Allure of the Sephardic* (Princeton: Princeton University Press, 2015), 541.

bir din olarak teolojik açıdan marjinalleşmiş olmaktadır. Akıl dinleri olarak, Yahudilik ve İslam, bakire doğum ve benzeri dogmalarıyla akıllı ihlal eden bir din olarak Hristiyanlığın sözde anormalliğine işaret etmek suretiyle Yahudi düşünürler tarafından ilişkilendirilmiştir. Şimdilerde Almanya'da iyice yerleşmiş olan Liberal Protestanlık, akla karşı bir din olarak dikkatini Katolikliğe veren İsa figürünün tarihsel öğretilerinin lehine olan mucizeler ve doğaüstü dogmaları çoktan terk etmiştir.⁴⁶

Yahudilerin İslam'a Hristiyanlardan daha sempatik yaklaşımları, kısmen, İslam'ı küçümsemeye ve Müslümanları Hristiyan olmaya ikna etmeye çalışan Hristiyan misyoner çabaları nedeniyle olabilir. Örneğin, İslam üzerine yazıları düşmanlıkla bulanmış, 1837 yılından 1876 yılına kadar Hindistan'daki İngiliz sömürge yöneticileriyle görev yapan ve İslam'a karşı düşmanlığını sürdüren İskoç oryantalist ve Hristiyan misyoner William Muir (1819-1905), Hz. Muhammed'in Tanrı'dan değil "Şeytan"dan ilham aldığını ileri sürmüştü. Macar Yahudisi Gottlieb Leitner'da karşılaştığımız tezat ise şaşırtıcıdır. 1840 yılında Budapeşte'de doğan Leitner, İstanbul'da büyüdü ve burada Kur'an eğitimi aldı. Daha sonra İngiltere'de eğitim aldı ve 1859 yılında burada King's College'a Arapça ve İslam Hukuku profesörü olarak atandı. Bilginliği, Urduca yazdığı İslam'ın yükselişi ve gelişimi tarihinden, Moğol istilası öncesi Ortadoğu'daki İslam'a genel bakışa ve çok sayıda dilbilimsel çalışmalara kadar uzanıyordu.

Leitner, 1861 yılında İngiliz vatandaşlığı aldıktan sonra, Lahor'un hızlı bir değişim geçirdiği dönemde Pencap'ta sömürge yönetimi için çalıştı. Lahor, İngilizlere karşı 1857 isyanı sırasında Delhi'nin yok edilmesinin ardından yeni bir entelektüel merkez haline gelmişti. Delhi'den Lahor'a geçiş, Farsçaya odaklanmış kültürel bir dünyadan İngilizleşmiş bir kültüre geçiş anlamına geliyordu. Leitner, yerli halk için değerli bir aracı olarak görülmesine rağmen, Pencap'taki İngiliz sömürge yöneticileriyle gittikçe arası bozulmaya başladı. 1864 yılında yeni kurulan Devlet Koleji'nin müdürlüğüne atandı ve ertesi yıl ücretsiz bir kütüphane sunan halka açık konferanslara sponsorluk yapan Encümen-ı Pencap'ı (Pencap Topluluğu) kurdu, ve 1882 yılında Pencap Üniversitesi'nin kurulmasına öncülük etti.

Leitner, özellikle Keşmir ve Afganistan arasındaki keşfedilmemiş bölgede yaptığı kapsamlı seyahatleri sırasında, yerel dilleri öğrendi, Dardik dilleri gramerleri ve sözlükleri yayımladı ve Hindistan'ın seyahat ettiği uzak bölgeleri ve Orta Asya bölgeleri hakkında raporlar hazırladı. Ayrıca Urduca Arapçaya

⁴⁶ Yahudilerin, Hristiyanlığı akla aykırı öğretiler dini olduğunu öne sürmekte ısrar etmeleri, Protestanlar bu tür öğretileri uzun zaman önce terk etmiş olsalar da, Uriel Tal tarafından klasikleşmiş eserinde izi sürülen bir fenomendir, *Christians and Jews in Germany*, Çev. Noah Jacobs (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1976). Yahudiliğin Katolikliğe dair görüşlerine odaklanan daha yeni bir çalışma da Ari Joskowicz tarafından yapılmıştır, *The Modernity of Others: Jewish Anti-Catholicism in Germany and France* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2013).

giriş ve İslam'ın yükseliş tarihini yayınladı. Leitner, yüksek öğrenim ve akademik dilin İngilizce (ya da en azından bir Avrupa dili) olmasını isteyenlerin aksine, Urducanın Lahor'daki yeni kurulan üniversitede eğitim dili olması konusunda ısrar ederek eğitim reformu ve eğitim dili ile ilgili tartışmalara öncülük etti. Leitner, birkaç yıl Heidelberg'de eğitim aldıktan sonra, 1881'de İngiltere'ye dönüp, Londra'nın dış mahallelerinden Woking'de Arapça ve İslam dersleri verdiği Şarkiyat Araştırmalar Merkezi'nin yanına İngiltere'de ilk olacak bir cami inşaatı için para topladı. Leitner 1889 yılında öldü.

Leitner'in sömürgeci bakış açısına karşı çıkışı, onun İslam'a olan sempatisiyle bağlantılıydı. Nitekim o şöyle yazmıştı:

Salt bilgiden daha iyi bir şey vardır ve bu sempatidir: Sempati bilgiyi idrak etmenin anahtarıdır – cansız kemiklere dönüşecek şeylere hayat nefesi üfleme gibi. Sempati duymadığından dolayı İslam'ı büyük ölçüde yanlış değerlendiren seçkin oryantalistlerin örnekleri vardır. Örneğin, Sir William Muir bu dine yaklaşırken çok ciddi hatalara düşmüştür. (...) "Tanrıyla yürümek," Tanrı'yı günlük yaşamımızda "tüm idrakleri aşan huzur'u" elde etmek amacıyla yanımızda bulundurmak, "İlahi emirlere boyun eğmek"-biz de bunu aradığımızı iddia ediyoruz fakat İslam'da bu iddia uygulamaya aktarılmış ve bu inancın yapısının temel taşı olmuştur.⁴⁷

Örneğin, bu paragraf, 1925'ten 1930'a kadar Prusya Kültür Bakanı olarak görev yapan politikacı oryantalist Carl Heinrich Becker'in (1876-1933) görüşüyle dikkat çekici bir tezat içindedir. Becker, İslam'ın Batı medeniyeti için önemini vurgulasa da onu Rönesans ve hümanizmden yoksun, kusurlu ve aşağılık olarak görmüştür.⁴⁸ İslam'ın geriliği ile ilgili benzer kaygılar, Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Doğu'ya kapsamları seyahatler yapan ve arkadaşı Goldziher tarafından İslam'a karşı fazla eleştirel olmaması için teşvik edilen oryantalist ve diplomat Martin Hartmann (1851-1918) tarafından da dile getirildi. Yine de her biri Müslümanları "modernleştirmek" için programlar istiyordu: Hartmann Araplar ve Türkler arasında milliyetçi bir uyanış istemiş, Goldziher İslam'ın dini reformunu ümit etmiş, Becker ve Hollandalı oryantalist Christian Snouck Hurgronje ise İslam'ın bir din olarak özelleştirilmesini istiyordu.⁴⁹

Leitner bu dönemin Yahudi oryantalistleri arasında istisnasıydı: o İslam araştırmalarına İbranice ve Rabbanî literatür bilgisini karıştırmadı. Yine de Hindistan'daki İngiliz yetkililerle ilişkilerinde marjinal bir konumda durdu. Her ne kadar üvey babası ailesini Protestan yapmış olsa da ve Yahudi geçmişini alenen dile getirmeyse de "İngiliz meslektaşları onun geçmişinin

⁴⁷ Gottlieb Leitner, *Muhammadanism* (Woking, UK: The Oriental Nobility Institute, 1890), 3, 4.

⁴⁸ Marchand, *German Orientalism*, 85, 364.

⁴⁹ Hartmann ve Araplar ve Türkler için bkz. Dietrich Jung, *Orientalists, Islamists and the Global Public Sphere: A Genealogy of the Modern Essentialist Image of Islam* (Sheffield, UK: Equinox, 2011), 210.

farkındaydı”.⁵⁰ Leitner, ne misyonerlik arzusu vardı ne de Pencap’taki diğer İngiliz sömürge yöneticileriyle kendini özdeş görüyordu ve bunun yerine Muhammad Hussain Azad gibi Hintli entelektüellerle ilişkiler geliştirmişti. Leitner yazılarının tamamında, İslam’a son derece saygı göstermiş ve dini hoşgörü ve takdir edilme umudunu dile getirmiştir. Yahudilik ve İslam arasındaki ilişki en bariz olarak onun inşa ettiği Woking caminde ifadesini bulur: birçok penceresi kesme taştan yapılmıştır ve taş oyuklarının açık kısımları Yahudi-İslam birlikteliğinin somut bir temsili olan Davud Yıldızları şeklindedir.

5. “İspanya Altın Çağı” ve Morisko Sinagogları

Kur’an çalışmaları, Yahudilerin İslam’a ilgisinin sadece bir yönüydü. Müslüman İspanya’nın “Altın Çağı’nın” yaygın bir tarihi efsanesi olan Endülüs’te *bir arada yaşama* (convivenca), Goiten de dahil olmak üzere Yahudi oryantalistlerin hayal gücünü yakalamış ve bir Yahudi-Müslüman “ortakyaşam” (symbiosis) kavramını desteklemek için kullanılmıştı.⁵¹ Çoğu zaman İslam’a karşı biri olan Graetz bile, Goitein’in öngördüğü dilde, “Yahudiliğin en güzel çiçeklenmesini ve daha yüksek bir gelişmişlik seviyesine erişmesini” başarabilmesi için “verimli bir zemin hazırlayan tek ülke” olarak 10. yüzyıl Müslüman İspanya’ya övgüde bulunmuştu.⁵² Buna karşılık, Graetz, Hıristiyanlığı Yahudilere sonsuz acılar çektiren bir zulüm dini olarak tasvir etmiştir.

Ismar Schorsch’a göre, 19. yüzyıl Alman Yahudilerinin Müslüman İspanya ve Sefarad Yahudileri ile özdeşleşmesi modern çağın birçok Avrupa ve Amerikan sinagogunda Mağribi mimarisinin tercih edilmesine yol açtı.⁵³ Ancak, daha yakından incelendiğinde, tarihsel hayal gücü ve estetik arasındaki bağlantı daha karmaşık hale gelir. 19. yüzyıl boyunca oryantal mimaride Almanya’da ara sıra kamu binaları inşa edildi; 1841 yılında Morisko tarzında bir minareyle tamamlanmış bir camiye benzer inşa edilmiş olan Potsdam su pompa istasyonu buna en iyi örnektir.⁵⁴ Yine de şehir ve kasabalarda Yahudi varlığının en belirgin halka açık gösterimleri olarak sinagogları, sözde değersiz ve ilkel olarak aşağılanmış bir “Oryantalizm”i çağrıştıran bir mimari tarzda inşa

⁵⁰ Jeffrey M. Diamond, “The Orientalist-Literati Relationship in the Northwest: G.W.Leitner, Muhammad Hussain Azad and the Rhetoric of Neo-Orientalism in Colonial Lahore”, *South Asia Research* 31, no.1 (2011):28.

⁵¹ “Ortakyaşam” sorununa bir dizi yaklaşım için bkz. Wasserstrom, *Between Muslim and Jew*; Gill Anidjar, *Semites: Race, Religion, Literature* (Stanford, CA: Stranford University Press, 2008); ve Maria Rosa Menocal, *The Ornament of the World: How Muslims, Jews and Christians created a Culture of Tolerance in Medieval Spain* (Boston: Little, Brown, 2002).

⁵² Graetz, *Geschichte der Juden*, 336.

⁵³ Ismar Schorsch, “The Myth of Sephardic Supremacy”, *Leo Baeck Institute Year Book* 34 (1989): 47-66.

⁵⁴ Berman, *German Literature on the Middle East*.

etmek garip bir seçim olacaktır. Dahası, birçok Yahudi Sefarad geleneğinin farkındayken, camiye benzeyen bir sinagogun yanından geçen Yahudi olmayan birkaç Avrupalı, Sefarad Yahudileri ve hatta Müslüman İspanya hakkında bilgi sahibi olacaktır. Öyleyse, Yahudiler bu mimari stili neden bu kadar sık seçmiştir?⁵⁵

Ivan Kalmar, Avrupa sinagoglarını tasarlarken Yahudi cemaat liderleri ve mimarlar (hem Yahudi hem de Hıristiyan) tarafından açıkça dile getirilen görüşlere dikkat çeker. Kalmar'a göre Yahudiler, Morisko mimarisinin ifade ettiği "Şark" statüsünü benimsemişlerdir. Örneğin, 1842'de açılan Hamburg tapınağının açılış töreni için taş döşemesindeki bestelenmiş ilahi, Morisko ve Gotik özellikleri birleştiren bir binada Doğu ve Batı birliğini açığa vurmuş oldu.⁵⁶ Mimari, kesinlikle bir asimilasyon girişimi ya da Yahudilerin "Şarklı" olarak yaygın olumsuz tanımlanmalarının önüne geçme çabası değildi. Gerçekten de Kalmar'ın belirttiği gibi, önde gelen Samî dilleri uzmanlarından Paul de Legarde 1881'de Berlin'deki Yeni Sinagog'un Mağribi mimarisine karşı çıkmıştı:

Sinagogların yabancı yapısı, Almanlara eşit olmak isteyen Yahudiler tarafından her gün ve en çarpıcı şekilde sinagoglarının yapısı vasıtasıyla ifade ediliyor. Fahrî Alman olarak adlandırılmak için artan taleplerin nesi makuldür ve bununla birlikte kişinin bir Samî, bir Asyalı, bir yabancı olduğunu unutmamasına asla mahal vermemek için sahip olduğu en kutsal yapıyı Morisko tarzında inşa etmesi ne anlama geliyor?⁵⁷

Benzer aykırı seslere rağmen, Yahudiler sinagogları için Morisko tarzını korudular, çünkü Kalmar'a göre, Neo-Hasidizm ve Siyonizmin yükselişi ile giderek önemi artan bir şark kimliği benimsemek istemişlerdir.

Yahudilerin bu şark kimliğini benimsemesi, şarkla kendilerini tümüyle özdeş görmeleri değildi ancak İslam ve Hıristiyanlık ile bir Yahudi üçlemesiydi. Morisko sinagogunun başardığı şey, Hıristiyanlığın süpersesyonist politikası altındaki Yahudi kimliğini kurtarmasıydı. Gotik mimari, Hıristiyanlıkla çok yakından tanımlanırken ve bir başka dinin münferit kimliğine çok az izin verirken, Morisko mimarisi, birini ya da diğerini bastırmadan Yahudiliği ya da İslam'ı simgeleyebilirdi. Daha da önemlisi, Morisko mimarisinde bir sinagog inşa etmek, iki din arasındaki belirgin noktaları dengeleme görevi görmüştü. Sinagog ibadetleri "Hıristiyanlaştırılmış" olsa bile, -haftalık nasihat vaazlarında Protestan bir papazın kıyafetlerini giyen haham, Alman melodilerle söylenen İbranice dualar ve bir vasitanın ibadete eşlik etmesi- sinagogların yapısı İslamî

⁵⁵ Mağribi Sinagog mimarisinin bir incelemesi için bkz. Hannelore Kuenzel, *Islamische Stilelemente in Synagogenbau des 19. und frühen 20. Jahrhunderts* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 1984).

⁵⁶ Ivan Kalmar, "Moorish Style: Orientalism, the Jews, and Synagogue Architecture," *Jewish Social Studies* 7, no. 3 (Spring-Summer 2001): 68-100

⁵⁷ Paul Anton de Legarde, alıntlandı Ivan Kalmar, "Moorish Style", 89.

olması, belki de dengeyi sağlamak ya da en azından Yahudiliğin Avrupa'nın egemen Hıristiyanlığına teslim olma duygusunu kırmak içindi.

19. yüzyıl Avrupa Yahudileri için İslam'la özdeşleşmek, Yahudi Oryantalizminin bir teyidi olmasının yanı sıra, Said tarafından takdim edilen geleneksel Oryantalizm anlayışını da alt üst etmişti. İslam ve Yahudilik, Oryantalist anlatıda olduğu gibi statik, zamansız veya gerici olmak yerine, Yahudi anlatısında bilimsel ve felsefi rasyonalizmin dinleri olarak birbirleriyle bağlantılıydı; İslam ve Yahudilik, erotizm ve duygusallık kültürlerinden ziyade ahlaki yasaların dinleriydi; Alman Yahudilerin söylemi bu şekildeydi. İslam, Yahudi tektanrıcılığını ileterek putperestlikle mücadele eden bir dindir. Alman Yahudi filozof Salomon Formstecher (1808-89), 1841 yılında yayınlanan büyük çalışması *Religion des Geistes*'da (Mâneviyat Dini), "Yahudiliğin putperest dünyaya karşı misyonu olarak, İslam kendi özünü Yahudiliğin özünde bulur", ancak Yahudilikle pagan düşüncüyü birbirine karıştırmakla İslam, "güce aç bir Tanrı'nın despotik emirlerine körü körüne itaat eden bir din ve bir Müslüman olarak bu itaatkarlığını düşünme ve hareket etme tarzlarında yansıtır hale gelmiştir." yorumunda bulunmuştur.⁵⁸

İslam'ı Yahudiliğe karşı olumsuz bir muhalefet olarak tanımlayan ya da harem cinsel gizemi üzerine spekülasyonlar yapan Yahudi sesleri nadiren duyarız. Aksine, İslam, Yahudilerin terminolojisinde Yahudi tektanrıcılığını yaymak için bir araç haline gelir. Bu anlatıyı oluştururken, Yahudi alimler, Hıristiyanlığın süpersesyonist teolojisinde⁵⁹ Yahudiliğin oynadığı küçük düşürücü rolden dikkatleri kaydırmıştır. Yahudilik ve İslam'ın paylaştığı, tektanrıcılığa, dini yasalara, hoşgörüyü bağlılığa ve Orta Çağ'da yapılan bilimsel ve felsefi keşiflere yapılan vurgu, iki dini olumsuz oryantalist söylemden kurtarmış ve sıkı bir ortalıkta bir araya getirmiştir. Yüzyılın başlarının Alman Yahudi filozofu Hermann Cohen örneğin şöyle demiştir: "Orta Çağ Yahudi felsefesi, hakikî tektanrıcılıktan beslendiği kadar çok İslam'dan beslenmiştir. Diğer tek tanrı dinlerinden daha sıkı olarak, Yahudilik ve İslam arasındaki daha sıkı ilişki, bu iki anne-kız dinin arasında var olan yakınlıkla açıklanabilir."⁶⁰

6. Filolojiyle iç içe Emperyalizm

Goiten'in doktora danışmanı Josef Horovitz (1874-1931), İbranice metinler konusunda güçlü bir geçmişe sahip bir başka Alman Yahudi'siydi. Tanınmış

⁵⁸ Salomon Formstecher, *Religion des Geistes: Eine Wissenschaftliche Darstellung des Judentums nach seinem Charakter* (Frankfurt am Main: J.C.Hermann, 1841), 398.

⁵⁹ *Replacement theology* (yerine geçme inancı) olarak da bilinen bu kavram, İsa ile gelen Yeni Ahit'in, Yahudiler tarafından meydana getirilen Eski Ahit'in yerine geçtiğine ve onun hükmünü kaldırdığına dair Hıristiyan doktrinini ifade etmektedir. (Çev.)

⁶⁰ Hermann Cohen, *Religion of Reason out of the Sources of Judaisms*, çev. Simon Kaplan (New York: F. Ungar, 1972), 92, "Orta çağ Yahudi Felsefesi *Religion der Vernunft aus den Quellen des Judentums* (Leipzig: G. Fock, 1919), 107-8.

alim bir haham ve ayrıca önde gelen bir alimin oğlu Horovitz, 1876-1930 yılları arasında Berlin Üniversitesi'nde Doğu Araştırmaları profesörü Eduard Sachau'dan İslam eğitimi aldı ve daha sonra 1905-6 yıllarında İtalyan oryantalist Leone Caetani (1869-1935) ile el yazma eserleri bulmak için Kahire, Şam ve İstanbul'a gitti.⁶¹ Horovitz daha sonra 1907-1914 yılları arasında, 1877 yılında Hindistan'da Seyyid Ahmet Han tarafından kurulan Mohammedan Anglo-Oryantal Koleji'nde (1920'den sonra Aligarh Müslüman Üniversitesi) Arapça profesörlüğü yaptı. Horovitz, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Almanya'ya döndü ve burada Frankfurt Üniversitesi'nde profesör oldu ve Goitein de dahil olmak üzere gelecek neslin önde gelen Yahudi bilginlerinin çoğunu yetiştirdi. Horovitz'in Hindistan'daki öğrencilerinden, Emin Ahsen İslahî'nin hocası Hamiduddin Ferâhi, ikisi de önemli Kur'an alimleridir; ikisi de dikkat çekici bir şekilde, şüphesiz Horovitz'in öğrettiklerinin bir sonucu olarak, İbranice metinlere atıfta bulunmuşlardır.⁶² Horovitz Hindistan'dayken, All India Muslim League'nin kurulmasına yardımcı olan ve sömürge karşıtı duruşuyla sempati duyulan, şair ve aktivist olan Muhammed Ali'ye yakınlık kurmuştu.

Horovitz'in uzmanlığı, Weil ve Nöldeke'nin sûrelerin bağlamsallaştırılması ve kronolojik sıralaması üzerine yaptıkları çalışmalarıyla devam eden, Kur'an'ın tarihsel gelişimi üzerine bir çalışma dahil olmak üzere birçok verimli yönde meyvesini vermiştir. Bu dönem aynı zamanda, Wilhelm Dilthey'in sempati hermenötiğinin ve dini insanın bir kültürel ifadesi olarak gören Dinler Tarihi Okulu'nun yükseliş dönemiydi. Horovitz, Kur'an üzerine yaptığı çalışmalarda, Kur'an üzerindeki Yahudi metinlerinin etkisi olduğuna dair egemen yaklaşımdan dikkatini kaydırarak, bunun yerine Kur'an'da çok çeşitli etkileri gören ve yorumlayan tarihsel bir dinamik arayışı içinde olmuştur. Horovitz, ustaca bazı yöntemleri Kur'an'a yeniden uygulamış; Kur'an'ı, Hz. Muhammed'i önce bir peygamber, sonra da Medenî surelerde onu daha da şekillendirip sunan bir metin olarak görmüştür. Eski Ahit'in Kur'an üzerindeki etkilerinin o da farkındaydı, ancak daha sonraki surelerde Yeni Ahit'in etkisinin daha fazla olduğunu öne sürmüştür. Bununla birlikte Horovitz, Yahudi ve Hıristiyan etkisinin örnekleri olarak bu tür etkilere vurgu yapmak yerine, erken dönem İslam'ın daha canlı ve bağdaştırıcı bir tasvirini yapmıştır. Kur'an'daki (Yahudilikle) bağlantılı isimlerle ilgili bir makalesinde Horovitz, Geiger'dan mülhem olarak Kur'an'ı bir Yahudilik metinleri ve fikirleri deposu olarak görme geleneğinden kurtarmış ve bunun yerine her iki dinin de dilsel ve kültürel gelenekleri paylaşmasını göz önünde bulundurarak bir ismin Yahudi veya Hıristiyan olarak tanımlamanın zorluğuna dikkat çekmiştir. Kur'an, Horovitz'in

⁶¹ Lawrence Conrad, *Josef Horovitz, The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors*'un önsözü, ed. aynı yazar (Princeton, NJ: Darwin Press, 2002), xxiv.

⁶² Amin Ahsan İslahî, *Pondering over the Qur'an*, çev. Mohammed Saleem Kayani, cilt. 1 (New Delhi: Alkitab Publications, 2006), 227-28.

nazarında yalnızca Yahudiliğin bir türevi değil, aynı zamanda çok karışık ve karmaşık çevre kültürleri yorumlayarak kendini var etmiş bir varlıktır.⁶³

Horovitz'in Hindistan İngiliz sömürge yönetimi altındayken Mohammedan Anglo-Oriental Koleji'nde yıllarca verdiği eğitim, kuşkusuz sömürge karşıtı duruşunu etkilemiştir. Örneğin, 1928 tarihli yayımında sömürgeleştirilmiş bölgelerde İngiliz yönetimine muhalefetin arttığı konusunda uyarıyordu.⁶⁴ Sömürgecilikle ilgili bu endişeler 1920'lerde Horovitz tarafından İngiliz kontrolü altındaki Filistin'e çoktan getirilmişti. İbrani Üniversitesi kurucusu ve başkanı Judah Magnes, Horovitz'den bir Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü için planlar hazırlamasını istedi. Horovitz, Frankfurt Üniversitesi'ndeyken, İbrani Üniversitesi'nde hem İbranice hem de Arapça eğitim verilen iki dilli bir merkez olarak tasarladığı bir enstitü planı yazdı. Plan önerileri, hem Avrupa'da eğitim almış filologların okuttuğu klasik İslamî metinleri hem de İslam dünyasındaki çağdaş teolojik ve hukuki tartışmalar üzerine imamların verdiği İslami düşünce kurslarını kapsayacaktı. Onun planı hiç uygulanmadı.⁶⁵ Bununla birlikte, Horovitz'in, 1925'te Kudüs'e yaptığı ziyaret sırasında, Yahudilerin ve Arapların Filistin'de demokratik bir devlet oluşturmaya çalıştığı iki uluslu bir Yahudi entelektüel hareketi olan Brit Shalom'un oluşturulmasına ilham verdiği ifade edilmiştir.

Horovitz'in sömürge karşıtı tutumu çalışmalarında da yankısını bulmuştur. İslam Arabistan'da sadece Yahudiliğin ya da Hıristiyanlığın sömürgeleştirilmiş varlığı değildir, İslam özerk bir dindir ve Kur'an sadece Yahudi ve Hıristiyan geleneklerinin pasif bir deposu değildir. Bilakis o, Kur'an'daki gelişmeleri, Mekke'den Medine surelerine kadar dil ve üsluptaki değişikliklere özel önem vererek, Yahudilik ve Hıristiyanlık etkilerinin yanı sıra İslam öncesi dönem Arapçasının etkilerini de incelemiştir. Horovitz'in çalışması, İslam'ın metin haline getirildiği ve Yahudi, Hıristiyan ve putperest düşüncelerin bir deposu şeklinde Yahudiliğin bir arşivine dönüştürüldüğü önceki çalışmalardan ayrılmıştır; aksine, o İslam'ı, kendi özgün bakış açılarıyla yorumlayıcı bir gelenek olarak sunmuştur. Horovitz'in siyaseti, bazı bakımlardan,

⁶³ Bu yaklaşım, Horovitz'in Kur'an'daki (Yahudilik'le) bağlantılı isimlerle ilgili makalesinde, İslam'ın ilk şekillendiği kültürün çok kültürlü ve Yahudiler, Hıristiyanlar, Zerdüşter, Arap şairler ve dilleri ve metinleri paylaşılan diğer Arap topluluklardan oluştuğunu, dolayısıyla bir Yahudi veya Hıristiyan kaynağı tespit etmenin kolay bir iş olmadığını göstermiştir: "Dini cemaatler, özellikle dini kavramlar için bile tamamen özdeş ifadelerden yararlandılar. Bu nedenle, bir ifadenin, kavramın veya geleneğin(...) Yahudilik aracılığıyla Hz.Muhammed'e ulaştığı varsayılmamalıdır." Josef Horovitz, "Jewish Proper Names and Derivatives in the Koran," *Hebrew Union College Annual* 2 (1925) : 145-229, 147.

⁶⁴ Josef Horovitz, *Indian unter Britischer Herrschaft* (Leipzig, Berlin: Verlag von B.G.Teubner, 1928).

⁶⁵ Mehachem Milson, "The Beginnings of Arabic and Islamic Studies at the Hebrew University in Jerusalem," *Judaism* 45, no: 2 (Spring 1996): 169-83.

çalışmasından anlaşıldığına göre, İslam'ı Yahudiliğin sömürgesinden kurtarma girişimi olarak görülebilir.

Bununla birlikte Horovitz'in İslam'a yaklaşımı, David Sidersky, Heinrich Speyer, Yosef Yoel Rivlin, Ilse Lichtenstadter, Richard Ettinghausen, Martin Plessner, Gotthold Weil ve Shlomo Dov Goiten'i de kapsayan bir çok öğrencisi tarafından her zaman devam ettirilmedi. 1920'lerde ve 1930'larda Yahudi İslam oryantalistlerinin İslam gelenekleri üzerindeki, İslam'ı depo konumuna indirgedikleri, Yahudi etkilerini aramaya yönelik çalışmaları devam etti.⁶⁶ Bunun en iyi örneklerinden biri Israel Schapiro'nun 1907'de yayımlanan, önsözünde Kur'an üzerindeki *Aggadah* etkilerinden ve Kur'an'ın Yahudi metinlerine dayandığından bahsettiği çalışmasıdır. Schapiro, Kur'an'ın, Yahudi metinlerini bir nevi hakikatin "mücevherlerle süslenmiş"⁶⁷ hali olarak görmüştür.⁶⁸ Birkaç yıl önce, başka bir Yahudi oryantalist olan Hartwig Hirschfeld, "İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an'ın gerçekte İncil'in taklidinden başka bir şey olmadığını" yazmıştı.⁶⁹ Sömürgecilik düzeniyle bağlantılı olarak, İslam'ın orijinal bir vahiy olmadığı, ancak Kitab-ı Mukaddes ve Kitab-ı Mukaddes sonrası Yahudi öğretilerinin çarpıtılmış hali olduğu iddiaları, Hıristiyan misyonerler tarafından İslam'ı aşağılamak ve Müslümanları İslam'ı terk etmeye ikna etmek amacıyla kullanılmıştır. Nitekim yüzyılın başında Geiger'in Kur'an çalışmasının İngilizceye çevrilme işinin Hindistan'daki Hıristiyan misyonerler tarafından üstlenilmesinin nedeni de buydu.⁷⁰

Yüzyılın başlarında Yahudi İslam oryantizmi iki önemli gelişmeyle desteklendi: bunlardan biri, özellikle Kur'an çalışmalarının temel taşı olan Midraş kaynaklarındaki rabbani metinlerin eleştirel basımları ve diğeri, üniversitelerdeki profesör kadrolarının Yahudilere açılmasıdır. 1920'lere gelindiğinde, Tarihçi Ludmila Hanisch'in gösterdiği üzere, Alman üniversitelerindeki İslam Araştırmalarındaki profesör kadrolarda belirsiz oranda Yahudi oryantalistler bulunmaktaydı ve 1933'te ise, Şarkiyat Araştırmaları kürsülerinin yüzde 25'i Yahudiler tarafından işgal edilmişti.⁷¹ Bu pozisyonların

⁶⁶ David Sidersky, *Les origines des legendes musulmanes dans le Coran et dans les vies des prophetes* (Paris: P.Geuthner, 1993); ve Heinrich Speyer, *Von den biblischen Erzählungen im Qoran* (Berlin: Akademie fuer die Wissenschaft des Judentums, 1924).

⁶⁷ İngilizce'si "bejewelling" olan bu tabirden yazarın kastı, Kur'an'ın güya Yahudi kutsal metinlerini çok değerli bilgiler içeren bir kaynak olarak görüp bunlardan azami ölçüde istifade ettiği olsa gerektir. (Çev.)

⁶⁸ Israel Schapiro, *Die haggadischen Elemente im erzählenden Teil des Korans*, cilt. 1 (Berlin: H. Itzkowski, 1907), 5.

⁶⁹ Hartwig Hirschfeld, *Önsöz Composition and Exegesis of the Qur'an* (London: Royal Asiatic Society, 1902). ii.

⁷⁰ Çevirmenin önsözüne göre, Delhi'deki Cambridge Misyonu başkanı Müslümanlarla olan ilişkilerde kullanmak için İngilizce çeviri istedi. Abraham Geiger, *Judaism and Islam: A Prize Essay*, çev. Anonim (Madras: SPCK, 1898).

⁷¹ Ludmila Hanisch, "Akzentverschiebung-Zur Geschichte der Semitistik und Islamwissenschaft während des 'Dritten Reichs,'" *Berichte zur Wissenschaftsfeschichte* 18 (1995): 217-26, 218.

çoğu anahtar rol oynamıştır; örneğin, Samî Dilleri uzmanı Yahudi oryantalist Eugen Mittwoch, Berlin Üniversitesi'nde Afrika ve Asya'daki deniz aşırı kolonilerde askeri, diplomatik ve iş deneyimi arayanlara sertifika sunan, Şark Dilleri Enstitüsüne müdür olmuştur. Bununla birlikte, zamanında Mittwoch'un, Hamburg Üniversitesi'ndeki benzer bir pozisyon için Yahudi olduğu gerekçesiyle işe alınmadığına da dikkat çekilmelidir; bu pozisyon onun yerine C. H. Becker'a verilmişti.

1930'larda aniden bir fetret dönemi başladı. Horovitz'in 1931 yılında ani ölümü, İslam Araştırmalarındaki akademik tonda meydana gelebilecek büyük bir değişimi ve nihayetinde Horovitz'in önerilerini hiç uygulamaya koymayan İbranî Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü'nün politikalarını da sekteye uğrattı. Horovitz'in en yetenekli öğrencilerinden biri olan Heinrich Speyer, *Die biblischen Erzählungen im Quran* adlı kitabının yayınlanmasından önce aniden öldü.⁷² Speyer'in çalışması, Kur'an'ı yeniden yapılandırırken Gnostik ve Samiriyeli kaynakları ekleyerek ve Horovitz'in Kur'an'ın Kur'an'ın metin içi biçimlendirilmesini inceleme yöntemini genişleterek yeni bakış açıları ortaya koymuştu. Speyer ayrıca, hem Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes metinlerini okunmasındaki Yahudi ve Hıristiyan etkilerini hem de Yahudi ve Hıristiyan materyallerin karmaşık etkileşimini açıklamıştır. Speyer'in çalışması, 1880 ve 1890'larda Salomon Buber ve Viktor Aptowitz gibi isimlerin ve diğerlerinin yaptıkları rabbanî literatür Midraş metin neşirleri alanındaki önemli gelişmelere dayanmaktaydı. Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes kıssalarını anlatmasını tarif ederken Speyer, "Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın dini hayal dünyası üzerindeki müşterek etkiden" bahsetmiştir. O daha da ileri giderek, Yahudi inançlarının Hıristiyanlık tarafından toplanarak İslam'a aktarıldığına ve daha sonra Yahudi efsanevi metinlerinde görüldüğüne dikkat çekmiştir.⁷³ Üç din arasında dini bir canlılık, karşılıklı etki ve etkileşim söz konusudur. Speyer'in onlarca yıl boyunca göz ardı edilmiş çalışmasının radikal doğası, İsa figürüne ve "Hristiyanlığa dair diğer her şeye" Kur'an'ın en eski elliden altmışıncı suresine kadar rastlanmadığı için, "Hristiyanların, hatta Yahudi-Hristiyanların bile Hz. Muhammed'e akıl hocalığı yaptığını varsaymak hiçbir şekilde mümkün değildir" diyerek Kur'an üzerindeki Hristiyan etkisini kesin bir dille reddeden Goitein'e zıtlığı ile ön plana çıkmıştır.⁷⁴ Dahası, Goitein'e göre Hz. Muhammed tamamen Yahudiliğe borçludur. Çok açık bir şekilde söylememesine rağmen,

⁷² Speyer'in kitabının Nazi Almanyası'nda yayımlanmasının zorluğu Franz Rosenthal tarafından anlatılmıştır, "The History of Heinrich Speyer's *Die biblischen Erzählungen im Quran*," *Im vollen Licht der Geschichte: Die Wissenschaft des Judentums und die Anfänge der kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hartig vd. (Würzburg: Ergon Verlag, 2008): 113.

⁷³ "Jüdische Sagen und Vorstellungen verschwinden, sobald das Christentum sich für seine Dogmenlehre auf sie bezieht, gehen vom Christentum in den Islam über, um auf diesem Umwege später wieder in der jüdischen Haggada aufzutauchen." Heinrich Speyer, *Die biblischen Erzählungen im Quran* (Hildesheim: G. Olms, 1961), xiii.

⁷⁴ Goitein, "Muhammad's Inspiration," 158.

Goitein'in argümanları, İslam'ın Yahudiliğe karşı hoşgörüsü, İslam'ın tamamının, Yahudilikten üretildiğini hissettirmektedir.

Sonuç

Yahudi oryantlizmi üzerindeki etki, gözle görülür bir şekilde, tarihsel ve filolojik araştırmalar için temel teşkil eden verilerin (metinsel veya materyal) mevcudiyetinden, Almanya'nın siyasi ve ekonomik girişimlerine kadar uzanıyordu. Almanya, Afrika ve Asya'nın bir kısmını ele geçirdiği 19.yüzyılın sonlarına kadar sömürge varlıklarına sahip değildi. Bununla birlikte, Almanya, özellikle Fransa ve İngiltere ile bu ülkelerin yurt dışında topraklar elde etmelerinden çok önce başlayarak, parasal ve diplomatik münasebetlerde Avrupa içinde büyük bir güçtü. Özellikle Orta Doğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi katılımları ve demiryolları da dahil olmak üzere finans ve inşaat projelerindeki büyük yatırımlarda Almanya'nın etkisi kullanıldı. Hepsinden güçlü olan ise, Avrupalıların yanı sıra Hindistan gibi sömürgeleştirilmiş bölgelerin entelektüellerini de cezbeden bilimsel bir canlılık olan Almanya oryantlizmiydi.⁷⁵ Bunların üzerinde, geniş sömürge toprakları olmaksızın bile, Avrupa İmparatorlukları içinde Alman üstünlüğünü elde etmeyi hedefleyen bir Alman "arabuluculuk diplomasisi" vardı.⁷⁶

Almanlar diğer Avrupa ülkelerinin geniş kapsamlı sömürge kazançlarını gözlemleseler bile, sadece en üst düzey siyasi ve ekonomik güçleri değil, aynı zamanda belirsizlikler kurtulmasa da günlük pratikleri ve düşünce kalıplarını etkileyen "sömürge fantezileri" ile uğraştılar. 19.yüzyıl boyunca, tasarımdaki oryantal tarzlar egzotikti ve belirginbir şekilde Alman değildi ancak Almanya'daki Yahudilerin varlığı bir problemdi ve onlar sıklıkla yabancı ve şarklı olarak tanımlanıyorlardı. Sonuçta, Axel Stähler'in belirttiği gibi, 19.yüzyıl Alman söyleminde Yahudiler, tarihçi Heinrich von Treitschke tarafından "deutsch redende Orientalen" (Almanca konuşan Şarklılar), politikacı Wilhelm Marr tarafından "orientalische Fremdling" (Şarklı yabancı), ve ekonomist Werner Sombart tarafından "Wüstenvolk und Wandervolk" (Çöl insanları ve göçebeler) şeklinde adlandırılmışlardı.⁷⁷ 19.yüzyılda Alman Protestanlar tarafından yapılan İncil'in tarihselleştirilmesi çalışmaları, Şark anlamında gelişimin değişimlerinden koruyan bir sığınak olarak Yahudi oryantlizmini güçlendirdi; ya da daha iyi tabiriyle, İslam sonsuzdu ve Yahudilik geriliyordu. Friedrich Max Müller ve Ernest Renan gibi filologlar, "Sâmî tek tanrıcılıktan" çöl göçbelerinin meydana getirdiği, Avrupa Aryanlarına yabancı bir ürünü olarak bahsettiler. Tarihçi Thomas Trautmann son zamanlarda 19.yüzyıl dil aileleri

⁷⁵ Manjapra, *Age of Entanglement*, 5.

⁷⁶ Joern Thielmann, "Islam and Muslims in Germany: An Introductory Exploration," in *Islam and Muslims in Germany*, ed. Ala Al-Hamarneh and Joern Thielmann (Leiden: Brill, 2008): 2.

⁷⁷ Axel Stähler, "Orientalist Strategies of Dissociation in a German 'Jewish' Novel: Das neue Jerusalem (1905) and Its Context," *Forum for Modern Language Studies* 45, no.1 (2008): 51-89.

arayışının hızla Aryan ve Semitik ırk ayrımlarına yol açtığını iddia etti. Trautmann "Arya" teriminin Sanskritçe'den alındığını ve Max Müller tarafından Hint-Avrupa dillerini konuşan insanlara uyarlandığından bahsetmiştir.⁷⁸

Gil Anidjar, "Samî" kavramının Yahudi ve Arapları ilişkilendirdiğini ve filolojinin ırksallaştırmasında ve din çalışmasında rol aldığına dikkat çekmiştir.⁷⁹ Yahudileri Avrupalı olmayan bir Şark'la ilişkilendirmek, bir marjinalleştirme ve hatta dışlama aracıydı; peki Yahudiler nasıl karşılık verdiler ve bu durum İslam hakkındaki çalışmalarında nasıl bir rol oynadı?

Yahudiler hem Avrupa'da kendilerini yabancı şarklılar olarak etiketleyen anti-semitik bir söylemin hedefi ve hem de aynı zamanda kendi ürünleri olan şarklı tasvirlerin temsilcileriydiler. Leora Batnitzky yakınlarda, modern Yahudiliğin ulus-devlet bağlamına uygun bir din olarak şekillenmesi gerektiğini öne sürmüştür.⁸⁰ Yine de bu Avrupa ulus-devletleri de imparatorluklardı ve Yahudiler Avrupa'nın emperyalist ve oryantalist kültürüne iki veçheyle uyum sağladılar. Bir yandan Avrupalı Yahudiler, Doğu ve Güney'in Yahudilerini şarklılaştırarak kendilerini emperyalist gelenekle tanımladılar, - Polonya'nın Yidçe⁸¹ konuşan dindar Yahudileri ile Kuzey Afrika ve Osmanlı İmparatorluğu Yahudileri ilkel, batıl inançlara sahip ve zayıf olarak görüldü.⁸² Öte yandan, Morisko mimarisinde sinagoglar inşa ederek kendilerini Yahudilikle İslam'ı ilişkilendirerek de tanımladılar fakat özellikle dinî hoşgörü, bilimsel keşifler ve rasyonalizm geleneği ile İslam ve Yahudi Şark'ını yeniden tanımladılar. Yirminci yüzyılın başlarında, Avrupalılar artık Şark'ı küçük görmüyorlardı ancak onu ilkel hikmet, anlayış ve Avrupa'nın yeniden canlandırılmasına vesile olarak benimsemişlerdi ve Yahudiler de Hasidik Yahudiliği, kültürel Siyonizm'i ve diğer Doğu Avrupa Yahudilerinin hareketlerini yenilenme ve hatta yeniden baskın hale gelme kaynağı olarak benimsediler.⁸³ Bu Avrupalı yaklaşımların etkisi kalıcı oldu; diğerlerinin yanı sıra, Aziza Khazzoom ve Gil Eyal, Avrupalı Yahudi oryantalistlerin yaklaşımları ile İsrail Devleti'nin sosyal yapıları ve siyasi politikaları arasında bir süreklilik çizgisinin olduğunu göstermişlerdir.⁸⁴

⁷⁸ Thomas R. Trautmann, *Aryans and British India* (Berkeley: University of California Press, 1997), 16.

⁷⁹ Anidjar, *Semites*.

⁸⁰ Leora Batnitzky, *How Judaism Became a Religion: an Introduction to Modern Jewish Thought* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011).

⁸¹ Daha çok Aşkenaz Yahudilerinin konuştuğu Yidiş ve Yahudi Almancası olarak da bilinen dil. (Çev.)

⁸² Örneğin bkz, Samuel Romanelli, *Travail in an Arab Land*, çev. Yedida K. Stillman ve Norman A. Stillman (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1989).

⁸³ Martin Buber, Max Nordau, Franz Rosenzweig ve Erich Fromm Yahudi "yenilenme" hareketi ile bağlantılı olanlar arasında olsalar da her biri için farklı anlamlar vardır.

⁸⁴ Eyal, *Disenchantment of the Orient*; ve Aziza Khazzoom, "The Great Chain of Orientalism: Jewish Identity, Stigma Management, and Ethnic Exclusion in Israel," *American Sociological Review* 68, no.4 (August 2003): 481-510.

Goitein Filistin'e vardığında, önce günümüze değin Yahudi ve Müslüman öğrencileri okutmaya devam eden Hayfa'daki Reali Okulu'nda öğretmenlik yaptı. 1946'da yayınlanan bir kitapçıkta Goitein, Siyonistlerin Şark'ın evladı olduğunu ve Arapça öğrenmeleri gerektiğini yazmıştı:

Arapça öğrenmek Siyonizm'in, (...) İbrance diline ve bugün tamamen Arapça konuşan Samî Doğu'ya dönüşün bir parçasıdır. Çocuklarımızın dünyaya geldiklerinde, Şark'ın evladı olduklarını ve onun içinde yaşayabileceklerini hissedebilmelerini arzu ediyoruz, tıpkı bizim beraberimizde getirdiğimiz Avrupa maneviyatının değeri mirasını kaybetmemelerini arzuladığımız gibi.

Ancak Yahudilerin Arapça'ya olan ilgisizliğinin hayal kırıklığı onu, nedense, Filistinli Arap nüfusunun onun önerilerini karşıladıklarını sorgulamaya yöneltmedi: onun kadar "ortak yaşam" kavramıyla ilgilendiler mi?⁸⁵ Ne de olsa Goitein, İsrail Devleti'nin "hala düşmanca bir Şark dünyasının ortasında Batı'nın öncüsü" olduğunu yazmıştı. Bugün problem, "Batı kültürünün, sadece Batı tekniklerini değil aynı zamanda birçok Batı modelini benimsemiş olan Şark toplumlarının—Fas'tan Endonezya'ya ve Filipinler'e kadar—devasa kitlelerini temel bir küresel medeniyet içerisinde birleştirecek kadar güçlü olup olmadığıdır" şeklinde yazmıştı.⁸⁶ Şüphesiz Batı bu birleşmeye hevesliydi fakat Şark da hevesli miydi? Goitein'in Hz. Muhammed hakkında yazdıkları onu, çağdaş Arap düşüncesini benzer terimlerle tasvir etmeye sevk etmiş olabilir: "Onun, ilk adımlarını yönlendiren ve ona malzemesini ve hatta tarihi vazifesinin temel fikirlerini veren akıl hocaları vardı."⁸⁷ Gerçekten de Goitein "Kur'an'ın eski bölümlerinin Hz. Muhammed'e, organik bir bütün şeklinde önceden hazırlanarak geldiğini" öne sürmüştür. "Onun kendi katkısı peygamber azmiydi."⁸⁸

Avrupa Yahudi oryantizminin Filistin ve İsrail'e taşınmasının izlerini sürecek ve kültürel ve politik etkilerini tespit edecek ileri araştırmalara ihtiyaç vardır. Yahudilerin İslam'ı, Yahudilikten türemiş bir din olarak kabul etmesi, ilk Siyonistlerden bazılarının İslam ve Müslüman kimliğini ayırt ederken yaşadığı güçlüğü'nün nedenlerinden biri olabilir. Kefiye giymeleri, deveye binmeleri ve bedevilerin otantik bir Kitab-ı Mukaddes kimliğine sahip oldukları varsayımının Modern dönem Yahudilerinin ilgisini çekmesi, İslam'ın Yahudiliğin başka bir biçimi ve dolayısıyla kolayca değerlendirilmesinin mümkün olduğu varsayımlarından etkilenmiş olabilir.

Yahudi filolojik iddialarının İslam'la ilgili üstünlükçü doğası, Yahudilerin Filistin'e hak talebinde bulunduğu sırada İslam'ın özgünlüğünü ve

⁸⁵ Bu soru, Toronto Üniversite'sinde profesör olan Walid Saleh tarafından Brandeis'te düzenlenen Sholomo Dov Goitein konulu bir konferansta sorulmuştur, March 2014.

⁸⁶ S. D. Goitein, *Jews and Arabs: Their Contacts through the Ages* (New York: Schocken, 1964), 9.

⁸⁷ Goitein, "Muhammad's Inspiration," 152.

⁸⁸ Goitein, "Muhammad's Inspiration," 155.

bağımsızlığını silerek siyasi hedeflere kolayca uyarlanabilir. Bir Yahudilik-İslam "ortak yaşamı" ya da Yahudiliğin "kurtuluşu" olarak bir İslam tanımlaması yapan anlatılar, bazı Yahudi oryantalistler tarafından, İsrail devleti kurulmadan önce buradaki Yahudi yerleşimlerinin, Orta Çağdaki bu "ortak yaşamı" yeniden canlandırabileceği varsayımına dair çabalarına yardımcı olması için kullanılmıştır.⁸⁹ Bu anlatılar, Hıristiyanlığın teolojik umutlarının gerçekleşmesi için Yahudiliğin Kitab-ı Mukaddes topraklarına dönüşüne dair Hıristiyan mitlerine bir alternatif sunmuştur ancak bu daha az baskıcı değildi. Tarih mitleri, Altın çağ⁹⁰ da olsa, Filistin'deki toprak ve hakimiyet üzerindeki siyasi çatışmaları azaltmadı ve Siyonizm, Yahudi-Müslüman uyumunun bir miti olan Endülüs'e geri dönüş sağlayamadı.

Kaynakça

- Allender, Tim. "Bad Language in the Raj: The 'Frightful Encumbrance' of Gottlieb Leitner, 1865–1888." *Paedagogica Historica* 43, no. 3 (June 2007): 383–403.
- Anidjar, Gil. *Semites: Race, Religion, Literature*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2008. Batnitzky, Leora. *How Judaism Became a Religion: An Introduction to Modern Jewish Thought*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011.
- Berman, Nina. *German Literature on the Middle East: Discourses and Practices, 1000–1989*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2013.
- Cohen, Hermann. *Religion der Vernunft aus den Quellen des Judentums*. Leipzig: G. Fock, 1919.
- Cohen, Hermann. *Religion of Reason out of the Sources of Judaism*, trans. Simon Kaplan. New York: F. Ungar, 1972.
- Conrad, Lawrence, ed. Josef Horowitz, *The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors*. Princeton, NJ: Darwin Press, 2002.
- Diamond, Jeffrey M. "The Orientalist-Literati Relationship in the Northwest: G.W. Leitner, Muhammad Hussain Azad and the Rhetoric of Neo-Orientalism in Colonial Lahore." *South Asia Research* 31, no. 1 (2011): 25–43
- Van Ess, Josef. "Goldziher as a Contemporary of Islamic Reform." In *Goldziher Memorial Conference*, edited by Eva Apor and Istvan Ormos, 37–50. Budapest: Hungarian Academy of Sciences, 2005.

⁸⁹ Yuval Evri, "Translating the Arab-Jewish Tradition: From al-Andalus to Palestine/Land of Israel," *Berlin Essays of the Forum Transregional Studies* 1 (2016): 5.

⁹⁰ Yazar bu ifadeyle (*golden*), Müslüman İspanya başta olmak üzere Orta Çağ İslam hakimiyeti altında Yahudilerin altın çağlarını yaşadıklarına dair tarih anlatısını kastetmektedir. (Çev.)

- Evri, Yuval. "Translating the Arab-Jewish Tradition: From al-Andalus to Palestine/Land of Israel." *Berlin Essays of the Forum Transregional Studies* 1 (2016): 4–40
- Eyal, Gil. *The Disenchantment of the Orient: Expertise in Arab Affairs and the Israeli State*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2006.
- Formstecher, Salomon. *Religion des Geistes: Eine Wissenschaftliche Darstellung des Judentums nach seinem Charakter*. Frankfurt am Main: J. C. Hermann, 1841.
- Freud, Sigmund. *Moses and Monotheism*, standard edition, vol. 23. London: Hogarth, 1939, 1964.
- Friedlaender, Israel. "Shiitic Elements in Jewish Sectarianism." *Jewish Quarterly Review*, New Series, 2, no. 4 (April 1912): 481–516.
- Geiger, Abraham. *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen? Eine von der Königl. Preussischen Rheinuniversität gekrönte Preisschrift*. Bonn, 1833; reprint, Osnabrück: Biblio-Verlag, 1971.
- Geiger, Abraham. *Das Judentum und seine Geschichte. In zwölf Vorlesungen. Nebst einem Anhang: Ein Blick auf die neuesten Bearbeitungen des Lebens Jesu*. Breslau: Schlettersche Buchhandlung, 1864.
- Geiger, Abraham. *Judaism and Islam: A Prize Essay*, trans. Anonymous. Madras: SPCK, 1898.
- Goitein, Shlomo D. "Muhammad's Inspiration by Judaism." *Journal of Jewish Studies* (1958), 144–62.
- Goitein, Shlomo D. *Jews and Arabs: Their Contacts through the Ages*. New York: Schocken, 1964.
- Goldziher, Ignaz. "The Principles of Law in Islam." In *Muslim Studies*, trans. Samuel M. Stern and Christa R. Barber, edited by Samuel M. Stern, vol. 2, New Brunswick, NJ: Aldine Transaction, 2006.
- Goldziher, Ignaz. *Vorlesungen über den Islam*. Heidelberg: C. Winter, 1963.
- Graetz, Heinrich. *Geschichte der Juden*, vol. 5. Berlin: Arani, 1998.
- Hanisch, Ludmila. "Akzentverschiebung—Zur Geschichte der Semitistik und Islamwissenschaft während des 'Dritten Reichs.'" *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* 18 (1995): 217–26.
- Heschel, Susannah. "German-Jewish Scholarship on Islam as a Tool of De-Orientalization." *New German Critique* 117 (Fall 2012): 91–117.

- Hirschfeld, Hartwig. *Composition and Exegesis of the Qur'an*. London: Royal Asiatic Society, 1902.
- Horovitz, Josef. "Jewish Proper Names and Derivatives in the Koran." *Hebrew Union College Annual* II (1925): 145–229.
- Horovitz, Josef. *Indien unter Britischer Herrschaft*. Leipzig, Berlin: Verlag von B. G. Teubner, 1928.
- Hourani, Albert. *Islam in European Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Islahi, Amin Ahsan. *Pondering over the Qur'an*, trans. Mohammad Saleem Kayani. New Delhi: Alkitab Publications, 2006.
- Ivermee, Robert. "Shari'at and Muslim Community in Colonial Punjab, 1865–1885." *Modern Asian Studies* 48, no. 4 (October 2013): 1068–95.
- Jalal, Ayesha. *The Pity of Partition: Manto's Life, Times, and Work across the India-Pakistan Divide*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013.
- Jay, Martin. *Permanent Exiles: Essays on the Intellectual Migration from Germany to America*. New York: Columbia University Press, 1986.
- Joskowicz, Ari. *The Modernity of Others: Jewish Anti-Catholicism in Germany and France*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2013.
- Jung, Dietrich. *Orientalists, Islamists and the Global Public Sphere: A Genealogy of the Modern Essentialist Image of Islam*. Sheffield, UK: Equinox, 2011.
- Kalmar, Ivan. "Moorish Style: Orientalism, the Jews, and Synagogue Architecture." *Jewish Social Studies* 7, no. 3 (Spring-Summer 2001): 68–100.
- Khazzoom, Aziza. "The Great Chain of Orientalism: Jewish Identity, Stigma Management, and Ethnic Exclusion in Israel." *American Sociological Review* 68, no. 4 (August 2003): 481-510.
- Koigen, David. "Christian Mystery and Jewish Moral Drama: Man's Role in History." *Commentary* 2 (1946): 175–79.
- Kramer, Martin. *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*. Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999.

- Kuenzel, Hannelore. *Islamische Stilelemente im Synagogenbau des 19. und frühen*
20. Jahrhunderts. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1984.
- Leitner, Gottlieb. *Muhammadanism*. Woking, UK: The Oriental Nobility
 Institute, 1890.
- Libson, Gideon. "Hidden Worlds and Open Shutters: S.D. Goitein between
 Judaism and
 Islam." In *The Jewish Past Revisited: Reflections on Modern Jewish
 Historians*, 163–98. New Haven, CT: Yale University Press, 1998.
- Maimonides, Moses. "Epistle to Yemen." In *A Maimonides Reader, edited by
 Isador Twersky*, 437–62. New York: Behrman House, 1972.
- Manjapra, Kris. *Age of Entanglement: German and Indian Intellectuals across
 Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014.
- Marchand, Suzanne. *German Orientalism in an Age of Empire*. New York:
 Cambridge University Press, 2009.
- Mendes-Flohr, Paul. *Divided Passions: Jewish Intellectuals and the
 Experience of Modernity*.
 Detroit, MI: Wayne State University Press, 1991.
- Menocal, Maria Rosa. *The Ornament of the World: How Muslims, Jews, and
 Christians created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*. Boston, MA:
 Little, Brown, 2002.
- Milson, Menachem. "The Beginnings of Arabic and Islamic Studies at the
 Hebrew University
 in Jerusalem." *Judaism* 45, no. 2 (Spring 1996): 169–83.
- Powell, Avril. *Scottish Orientalists and India: The Muir Brothers, Religion,
 Education and Empire*. Woodbridge, UK: Boydell, 2010.
- Romanelli, Samuel. *Travail in an Arab Land*, trans. Yedida K. Stillman and
 Norman A. Stillman. Tuscaloosa, AL: University of Alabama Press, 1989.
- Rosenthal, Franz. "The History of Heinrich Speyer's Die biblischen
 Erzählungen im Qoran." In *"Im vollen Licht der Geschichte": Die
 Wissenschaft des Judentums und die Anfänge der kritischen
 Koranforschung*, edited by Dirk Hartwig et al., 113–116. Würzburg: Ergon
 Verlag, 2008.
- Said, Edward. *Orientalism*. New York: Pantheon, 1978.
- Schapiro, Israel. *Die haggadischen Elemente im erzählenden Teil des
 Korans*. Berlin: H. Itzkowski, 1907.

- Schorsch, Ismar. "The Myth of Sephardic Supremacy." *Leo Baeck Institute Year Book* 34 (1989): 47–66.
- Septimus, Bernard. "Petrus Alfonsi on the Cult at Mecca." *Speculum* 56, no. 3 (1981): 517–33.
- Sidersky, David. *Les origines des légendes musulmanes dans le Coran et dans les vies des prophetes*. Paris: P. Geuthner, 1933.
- Speyer, Heinrich. *Von den biblischen Erzählungen im Qoran*. Berlin: Akademie für die Wissenschaft des Judentums, 1924.
- Speyer, Heinrich. *Die biblischen Erzählungen im Qoran*. Hildesheim: G. Olms, 1961.
- Stähler, Axel. "Orientalist Strategies of Dissociation in a German 'Jewish' Novel: Das neue Jerusalem (1905) and Its Context." *Forum for Modern Language Studies* 45, no. 1 (2008): 51–89.
- Tal, Uriel. *Christians and Jews in Germany*, trans. Noah Jacobs. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1976.
- Thielmann, Joern. "Islam and Muslims in Germany: An Introductory Exploration." In *Islam and Muslims in Germany*, edited by Ala Al-Hamarneh and Joern Theilmann, 1–30. Leiden: Brill, 2008.
- Trautmann, Thomas R. *Aryans and British India*. Berkeley, CA: University of California Press, 1997.
- Wasserstrom, Steven M. *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1995.
- Weil, Gustav. *Historisch-Kritische Einleitung in den Qoran*. Bielefeld: Velhagen & Klasing, 1844.
- Weil, Gustav. *The Bible, the Koran and the Talmud*. London: Longman, Brown, Green, and Longmans, 1846.